

► VARIA

Horia Mihălcescu

Arthur Suci

Ioan Vulpescu

RECENZII

Horia Vicenție Pătrașcu

Gelu Cristian Sabău

Sfera Politicii

REVISTĂ DE ȘTIINȚE POLITICE

EDITATĂ DE FUNDAȚIA „SFERA PUBLICĂ XXI”

APARIȚIE BIANUALĂ

VOLUM XXX

NUMĂRUL

1-2 (215-216)

IAN.-DEC. 2025

Sfera Politicii este prima revistă de știință și teorie politică apărută în România, după căderea comunismului. Revista apare fără întrerupere din 1992.

Sfera Politicii a jucat și joacă un rol important în difuzarea principalelor teme de știință și teorie politică și în constituirea și dezvoltarea unei reflecții politologice viabile în peisajul științific și cultural din România.

Sfera Politicii pune la îndemână cercetătorilor, a oamenilor politici și a publicului, analize, comentarii și studii de specialitate, realizate pe baza paradigmatelor teoretice și metodologice ale științei și teoriei politice actuale.

Sfera Politicii își face o misiune din contribuția la consolidarea și dezvoltarea societății democratice și de piață în România.

Revista *Sfera Politicii* a fost editată din anul 1992 de

Fundația Societatea Civilă,

din anul 2013 de

Fundația Orient Expres,

iar din 2022 este editată de

Fundația „Sfera Publică XXI”.

INDEXĂRI INTERNAȚIONALE:

- Central and Eastern European Online Library (CEEOL)
- DOAJ - Directory of Open Access Journals
- International Political Science Abstract / Association internationale de science politique (IPSA/AISP)

INDEX COPERNICUS
I N T E R N A T I O N A L

EBSCO
P U B L I S H I N G

ProQuest®

 SCIO
SCIENTIFIC PUBLISHING & INFORMATION ONLINE

Sfera Politicii respectă Ordinul nr. 4691 din 26 iulie 2011 al Ministrului Educației, Cercetării, Tineretului și Sportului privind aprobarea standardelor minime necesare și obligatorii pentru conferirea titlurilor didactice din învățământul superior, a gradelor profesionale de cercetare-dezvoltare.

EDITORIAL BOARD

Călin Anastasiu

Consilier Principal al Președintelui Societății Române de Radiodifuziune, București, România

Daniel Chirot

University of Washington, Seattle, Washington, USA

Dennis John Deletant

Professor, University College, London, United Kingdom

Alexandru Florian

Profesor, Facultatea de Științe Politice, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București
Institutul Național pentru Studiul Holocaustului din România „Elie Wiesel”

Anneli Ute Gabanyi

Cercetător asociat al Institutului German pentru Probleme Internaționale și de Securitate (Stiftung Wissenschaft und Politik), Berlin, Germania

Gail Kligman

Professor, University of California, Berkeley, USA

Steven Sampson

Professor, Lund University, Lund, Sweden

Gisèle Sapiro

Directrice de recherche au CNRS, Directrice du Centre européen de sociologie et de science politique (CESSP), Université Paris-Panthéon-Sorbonne/CNRS/EHESS

Michael Shafir

Profesor, Facultatea de Studii Europene, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, România

Lavinia Stan

Professor, Department of Political Science, St. Francis Xavier University, Canada

G. M. Tamas

Budapest, Hungary

Katherine Verdery

Professor, City University of New York Graduate Center, USA

DIRECTOR FONDATOR

Stelian Tănase

Profesor, Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București

REDACTOR ȘEF

Alexandru Radu

Profesor, Școala Națională de Studii Politice și Administrative, București

SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE

Daniel Buti

Lector universitar, Departamentul de Relații internaționale, SNSPA

REDACȚIE

Alexandru Climescu

Nicolae Drăgușin

Aurora Martin

Ioana Paverman

Camelia Runceanu

Cecilia Tohăneanu

TEHNOREDACTOR

Liviu Stoica

Sfera Politicii

VOLUMUL XXXIII, NUMĂRUL 1-2 (215-216), ianuarie-decembrie 2025

VARIA

Horia Mihălcescu

*Polarizarea politică și inegalitatea socioeconomică
în democrațiile occidentale: o analiză structurală dincolo
de narațiunea tehnologiilor digitale* 3

Arthur Suci

Căderea „mogulilor”. Sistemul mediatic românesc înaintea erei digitale 21

Ioan Vulpescu

*European Capitals of Culture and the Political Quarrel over Culture:
Toward a Model of Embedded Social Justice* 32

RECENZII

Reflexul de agățare. Despre o altă față a Basarabiei
Horia Vicenție Pătrașcu 42
[Nadejda Ivanov, *Fracturi identitare / Secvențe critice*]

Redistribuire sau recunoaștere? O polemică ratată
Gelu Cristian Sabău 48
[Axel Honneth & Nancy Fraser, *Despre redistribuire și recunoaștere. O controversă politico-filosofică*]

Index de autori 55

Summary 57

Polarizarea politică și inegalitatea socioeconomică în democrațiile occidentale: o analiză structurală dincolo de narațiunea tehnologiilor digitale

HORIA MIHĂLCESCU

[Bucharest University of Economic Studies (ASE)]

Abstract

This paper challenges the dominant narrative that attributes contemporary political polarization in Western democracies primarily to digital technologies and social media, arguing instead that its main root lies in structural socioeconomic polarization, in particular the sustained rise of economic and political inequality since the 1980s. Using historical data from the United States and Western Europe (1920–2026), the paper shows that the U shaped trajectory of inequality preceded political fragmentation, that institutional differences in labour organization, progressive taxation, and the design of the welfare state account for cross national variation in polarization more convincingly than internet penetration, and that digital technologies operate as amplifiers of pre existing social cleavages.

Keywords

political polarization; economic inequality; political inequality; elite capture; social media; affective polarization; trade unions

1. Introducere

Discursul politic contemporan în democrațiile occidentale este dominat de îngrijorări legate de polarizarea „fără precedent” – creșterea distanței ideologice între partide politice, scăderea încrederii în instituții, creșterea ostilității afective între grupurile partizane și fragmentarea discursului public comun (Iyengar et al., 2019; McCarty, 2019). O literatură substanțială atribuie această polarizare unor dezvoltări tehnologice recente: camerele de ecou ale social media, curarea algoritmică a conținutului, publicitatea politică micro-targetată și campaniile de dezinformare conduse de AI (Sunstein, 2017; Tucker et al., 2018; Acemoglu et al., 2024).

Totuși, această explicație techno-centrică se confruntă cu două anomalii empirice. În primul rând, Boxell et al. (2017) demonstrează că polarizarea afectivă în Statele Unite a crescut **cel mai rapid** în rândul grupurilor demografice cu cea **mai scăzută** utilizare a internetului și social media (adulți peste 65 de ani), sugerând că platformele digitale explică doar o fracțiune mică din tendințele polarizării. În al doilea rând, datele comparative cross-naționale dezvăluie o variație dramatică: în timp ce Statele Unite și Regatul Unit au experimentat creșteri abrupte atât ale inegalității, cât și ale polarizării post-1980, țările din Europa continentală (Germania, Franța, Olanda) și țările nordice (Suedia, Norvegia) au menținut o inegalitate și o polarizare relativ stabile, în ciuda expunerii similare la globalizare, schimbare tehnologică și penetrare a media digitale (Atkinson et al., 2011; Roine & Waldenström, 2015).

Această lucrare avansează o **explicație structurală** a polarizării politice, întemeiată pe economia politică a inegalității. Susțin că factorul causal primar al polarizării contemporane este **polarizarea socioeconomică** – creșterea dramatică a inegalității economice (concentrarea veniturilor și averii) și a inegalității politice (influența politică asimetrică a elitelor economice) începând cu anii 1980. Această polarizare structurală creează condițiile sociale – insecuritate economică, anxietate de statut, resentiment de grup, neîncredere instituțională – pe care tehnologiile digitale le amplifică ulterior (Piketty, 2014, 2020; Milanović, 2016; Autor et al., 2020).

Analiza se desfășoară în șase etape. Secțiunea 2 stabilește definiții conceptuale și cadre de măsurare pentru inegalitatea economică, inegalitatea politică și polarizarea multidimensională. Secțiunea 3 prezintă dovezi istorice documentând traiectoria în formă de U a inegalității pe parcursul ultimului secol, analizând atât „Marea Comprimare” (1920–1980), cât și inversarea post-1980, cu date comparative detaliate din Europa Occidentală și Statele Unite. Secțiunea 4 identifică mecanismele instituționale – organizarea muncii, impozitarea progresivă, dezvoltarea statului social – care au redus inegalitatea la mijlocul secolului, și inversările de politică care au condus la resurgența acesteia. Secțiunea 5 analizează căile cauzale care leagă polarizarea socio-economică de polarizarea politică, examinând dovezi despre captura politică a elitelor, scăderea reactivității politice față de alegătorii mediani și eroziunea coalițiilor politice inter-clase. Secțiunea 6 evaluează rolul tehnologiilor digitale ca mecanisme de amplificare, nu cauze primare. Secțiunea 7 concluzionează cu implicații pentru politici publice și guvernare democratică.

2. Cadru conceptual și măsurare

2.1. Inegalitatea economică: concentrarea veniturilor și averii

Inegalitatea economică se referă la distribuția veniturilor și averii în cadrul unei populații. Urmând pe Atkinson et al. (2011) și Piketty (2014), mă concentrez pe **ponderi la vârf** (*top shares*) – proporția din venitul sau averea totală deținută de top 1%, top 10% și, invers, de cei 50% de jos – deoarece aceste metrice captează concentrarea la extreme mai eficient decât măsuri sumare precum coeficientul Gini.

Inegalitatea veniturilor măsoară fluxuri: câștiguri anuale din muncă (salarii) și capital (dividende, dobânzi, câștiguri de capital, rente). **Inegalitatea averii** măsoară stocuri: valoarea activelor (imobiliare, financiare, capital în afaceri) minus datoriile. World Inequality Database (WID.world) furnizează serii istorice armonizate pentru peste 100 de țări, bazate pe înregistrări fiscale, conturi naționale și anchete la gospodării (Chancel et al., 2022).

2.2. Inegalitatea politică: influență asimetrică și captura elitelor

Inegalitatea politică denotă diferențe sistematice în influența politică – capacitatea de a afecta rezultatele politice – între straturile de venit și avere (Bartels, 2008; Gilens, 2012). Gilens și Page (2014) operaționalizează acest concept analizând relația dintre preferințele politice ale diferitelor grupuri de venit și adoptarea efectivă a politicilor în Statele Unite. Constatările lor indică că rezultatele politice reflectă puternic preferințele elitelor economice și ale grupurilor de interese de afaceri organizate, prezentând puțină sau nicio asociere independentă cu preferințele cetățenilor cu venituri medii sau mici – chiar și după controlul pentru alți factori.

Acemoglu și Robinson (2008) teoretizează inegalitatea politică ca **putere politică de facto**: elitele investesc resurse economice pentru a captura instituții (prin lobby, finanțare de campanie, capturare regulatorie, uși turnante între sectorul public și privat), modelând astfel regulile în favoarea lor chiar și în cadrul sistemelor formal democratice. Acest lucru creează dependență de traiectorie prin care inegalitatea economică generează inegalitate politică, care la rândul ei perpetuează inegalitatea economică (Acemoglu & Robinson, 2008).

2.3. Polarizarea politică: un fenomen multidimensional

Polarizarea politică nu este un construct unitar, ci cuprinde multiple dimensiuni parțial independente (Lelkes, 2016; Druckman & Levendusky, 2019):

2.3.1. Polarizare ideologică (bazată pe politici)

Creșterea distanței dintre partide sau alegători pe dimensiuni de politici: redistribuire, imigrație, valori sociale, rolul guvernului. Măsurată prin scoruri DW-NOMINATE pentru legislatori (McCarty et al., 2006) sau auto-plasare ideologică bazată pe sondaje.

2.3.2. Polarizare afectivă

Ostilitate emoțională față de partizanii opoziției, independent de dezacordul pe politici (Iyengar et al., 2012, 2019). Măsurată prin rating-uri „termometru sentimental” al propriului partid versus partidul opus, disponibilitatea de a socializa sau de a accepta membri ai familiei căsătoriți cu susținători ai opoziției, și amenințare percepută din partea partidului opus.

2.3.3. Sortare social

Alinierea identităților politice cu alte identități sociale (rasă, religie, educație, geografie), creând „mega-identități” în care afilierea partizană devine un statut master care cuprinde multiple dimensiuni ale vieții sociale (Mason, 2018).

2.3.4. Polarizare instituțională

Contestarea normelor și procedurilor democratice: legitimitatea alegerilor, independența justiției, libertatea presei, tratamentul oponentilor politici. În forma extremă, duce la retrogradare democratică (Levitsky & Ziblatt, 2018).

3. Traectoria în formă de U a inegalității: dovezi istorice (1920–2026)

3.1. Marea Comprimare (1920–1980): egalizare fără precedent

Cea mai robustă constatare empirică din studiul istoric al inegalității este declinul dramatic al concentrării veniturilor și averii între aproximativ 1920 și 1980 în toate economiile avansate. Atkinson, Piketty și Saez (2011) au construit serii temporale omogene pentru peste 20 de țări folosind înregistrări fiscale, relevând un pattern U-shaped consistent: scădere abruptă la mijlocul secolului, urmată de resurgență post-1980.

Statele Unite:

Ponderea top 1% din venit a scăzut de la aproximativ 23,9% în 1928 la 8,9% în 1976 (Piketty & Saez, 2003; serii actualizate în Piketty et al., 2018). Concentrarea

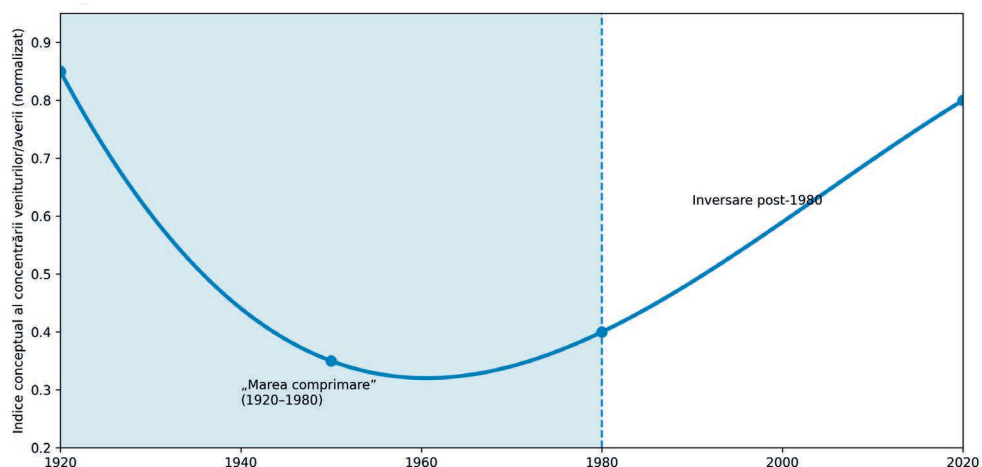

Figura 1. Curba în formă de U a inegalității economice în economiile avansate (1920-2020).

Notă: Ilustrație conceptuală (nu serii brute), sintetizând consensul din literatura de specialitate privind scăderea inegalității în perioada 1920-1980 și creșterea post-1980.

Sursă: Piketty & Saez (2003); Atkinson, Piketty & Saez (2011); Chancel et al. (2022); Roine & Waldenström (2015).

averii a scăzut similar: ponderea top 1% din avere a coborât de la aproximativ 51,4% în 1928 la 22,5% în 1978 (Saez & Zucman, 2016).

Europa Occidentală:

- **Regatul Unit:** Ponderea top 1% din venit a scăzut de la 19,6% (1918) la 6,0% (1978); ponderea din avere de la 73% (1914) la 17% (1979) (Alvaredo et al., 2018).
- **Franța:** Ponderea top 1% din venit a scăzut de la 21% (1920) la 7% (1983) (Piketty, 2001).
- **Germania:** Ponderea top 1% din venit a scăzut de la 18% (1913) la 10-11% (anii 1970) (Dell, 2007).
- **Suedia:** Ponderea top 1% din venit (excluzând câștigurile de capital) a scăzut de la 27% (1903) la 5% (1980) (Roine & Waldenström, 2008).

Această „Mare Comprimare” nu a fost graduală, ci punctată de șocuri majore: Primul Război Mondial (1914-1918), Marea Criză (1929-1933), al Doilea Război Mondial (1939-1945) și reforme fiscale radicale. Piketty (2014, pp. 347-350) argumentează că aceste șocuri au avut efecte permanente prin: (1) distrugerea fizică a capitalului; (2) hiperinflația erodând averea financiară (Germania, Franța); (3) impunerea abruptă a impozitării extrem de progresive; (4) întărirea organizării muncii și instituțiilor de negociere colectivă.

3.2. Marea Inversare (1980–2026): traiectorii divergente

Începând cu aproximativ 1980, tendințele inegalității s-au inversat, dar cu **variație cross-națională izbitoare** (Atkinson et al., 2011, Figure 5, p. 16).

Țări anglo-saxone (creștere abruptă):

- **Statele Unite:** Ponderea top 1% din venit a crescut de la 8,2% (1980) la 20,2% (2014) (Piketty et al., 2018).
- **Regatul Unit:** Ponderea top 1% din venit a crescut de la 6,0% (1978) la 14,3% (2014) (Alvaredo et al., 2018).
- **Canada, Irlanda, Australia:** Creșteri abrupte similare (Atkinson et al., 2011).

Europa continentală (U-shape plat):

- **Franța:** Top 1% a crescut de la 7,0% (1983) la 10,9% (2014) – semnificativ dar modest relativ la țările anglo-saxone (Landaïs et al., 2020).
- **Germania:** Top 1% a rămas stabil la 11–13% între 1980–2014 (Bach et al., 2009; Bartels & Jenderny, 2015).
- **Olanda:** Top 1% a rămas sub 6% pe toată perioada (Atkinson et al., 2011).

Țări nordice (inegalitatea este condusa de câștigurile de capital):

În Suedia, când se **exclud** câștigurile de capital, ponderea top 1% din venit a rămas stabilă la 5–7% (1980–2006); când se **include** câștigurile de capital, a crescut de la 5% la 14% (Roine & Waldenström, 2008, 2015). Acest lucru indică faptul că în țările nordice, creșterea inegalității a provenit aproape în întregime din câștiguri de capital financiare și imobiliare, nu din inegalitatea veniturilor din muncă – o consecință a liberalizării financiare din anii 1980–1990, în timp ce s-a menținut impozitarea progresivă ridicată pe salarii.

3.3. Concentrarea averii: revenirea capitalismului patrimonial

Inegalitatea averii a crescut chiar mai dramatic decât inegalitatea veniturilor post-1980. Saez și Zucman (2016) documentează că în Statele Unite, ponderea top 1% din avere a crescut de la 22,5% (1978) la 38,6% (2014). În Germania, ponderea top 1% din avere a crescut de la 22% (1990) la 27% (2018), condusă de câștiguri de capital corporativ și boom-uri imobiliare (Albers et al., 2020).

Piketty (2014) subliniază **raportul capital/venit** (β), care a revenit la nivelurile de la începutul secolului XX în Europa (aproximativ 600% din venitul național) până în 2010, semnalând reînvierea „capitalismului patrimonial” în care averea moștenită domină viața economică. Acest lucru se întâmplă deoarece randamentul capitalului (r) depășește sistematic creșterea economică (g), determinând concentrarea averii la vârf în absența politicilor redistributive.

World Inequality Report 2022 documentează că, la nivel global, top 10% deține 76% din averea totală, cei 40% din mijloc dețin 22%, iar bottom 50% doar 2% (Chancel et al., 2022, p. 120). Însă **diferențele regionale** sunt dramatice: în **Europa**, top 10% deține aproximativ 58% din avere (versus 76% global); în **America de Nord**, top 10% deține 71%; în **Orientul Mijlociu**, top 10% deține 81% (Chancel et al., 2022, Figure 4.2).

4. Mecanismele reducerii și inversării inegalității

4.1. Forțe care au redus inegalitatea (1930–1980)

4.1.1. Organizarea muncii și puterea de negociere colectivă

Densitatea sindicală în Statele Unite a crescut de la sub 10% (1930) la aproximativ 35% (anii 1950), rămânând ridicată până în anii 1970 (Farber et al., 2021). În Europa Occidentală, ratele de sindicalizare au fost chiar mai ridicate și mai persistente:

- Suedia: 65–80% (1950–1970) (Visser, 2019)
- Germania: 35–40%
- Regatul Unit: 45–50%
- Franța: 20–25% (dar cu acoperire extinsă de negociere colectivă prin mecanisme legale de extensie)

Studiile empirice demonstrează că sindicatele au comprimat distribuțiile salariale prin creșterea salariilor pentru lucrătorii cu calificare scăzută și medie, reducând diferențele salariale rasiale și de gen, și constrângând compensarea executivilor/a managementului (Western & Rosenfeld, 2011; Farber et al., 2021). În țările nordice, **negocierea salarială coordonată** la nivelul industriei și național a comprimat dispersia salarială pre-impozitare, reducând dependența de redistribuirea post-impozitare (Barth et al., 2014).

Sistemul german de **co-determinare** (*Mitbestimmung*) – reprezentarea lucrătorilor în consiliile corporative – a instituționalizat și mai mult vocea muncii în guvernanta firmelor, constrângând inegalitatea salarială (Höpner, 2004).

4.1.2. Impozitarea progresivă

Ratele marginale de vârf ale impozitului pe venit au crescut dramatic și au rămas ridicate timp de decenii:

- **Statele Unite:** 7% (1913) → 77% (1918) → 25% (anii 1920) → 94% (1944–1945) → 70% (până în anii 1970) (date istorice IRS)
- **Regatul Unit:** 8% (1914) → 97,5% (1950–1951) → 75%+ (până în 1979)

- **Franța:** 90% (anii 1920), 60–72% (postbelic)
- **Suedia:** 65–87% (1950–1985)

Piketty et al. (2014) arată că aceste rate ridicate au redus direct veniturile post-impozitare la vârf, au descurajat căutarea de rentă și pachete de compensare extreme, și au finanțat investiții publice în educație, infrastructură și asigurări sociale. Crucial, efectul impozitării progresive depinde de capacitatea de aplicare și coordonarea internațională pentru prevenirea evaziunii fiscale (Saez & Zucman, 2019).

4.1.3. Expansiunea statului social

Esping-Andersen (1990) clasifică trei regimuri de stat social:

1. **Social-democrat** (nordic): asigurări sociale universale, generoase, bazate pe drepturi
2. **Conservator-corporatist** (Germania, Franța): legate de ocupație, generoase pentru cei din interior
3. **Liberal** (anglo-saxon): testate pe resurse, minimale

Țările europene cheltuiesc 20–30% din PIB pe protecție socială versus aproximativ 15% în Statele Unite (Lindert, 2004). Acest lucru reduce substanțial

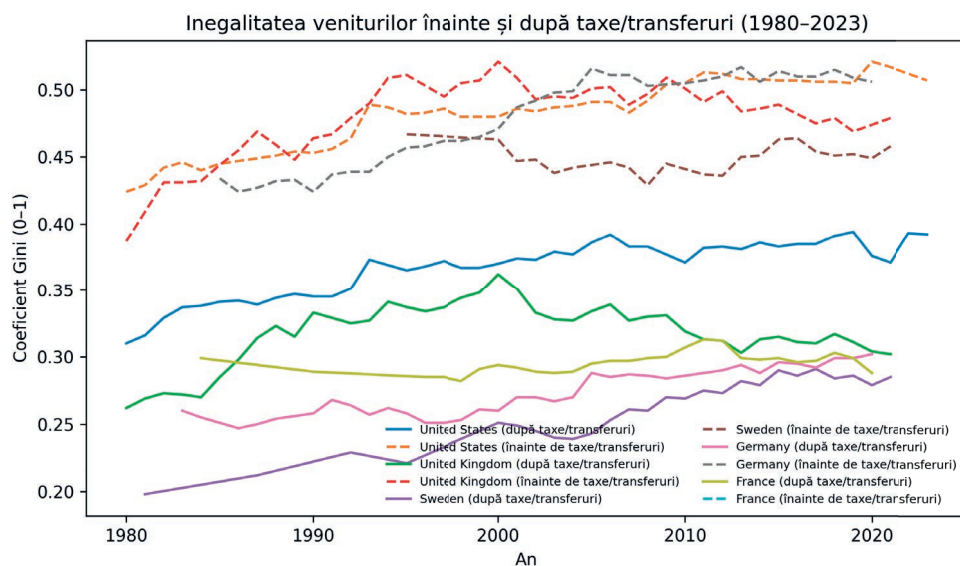

Figura 2. Inegalitatea veniturilor înainte și după taxe și transferuri (ilustrație).

Notă: Graficul ilustrează efectul redistributiv al taxelor și transferurilor asupra distribuției venitului disponibil; interpretarea depinde de definițiile veniturilor și de comparabilitatea surselor.

Sursă: adaptare vizuală pentru articol; pentru discuții comparative vezi Lindert (2004) și OECD (2015).

inegalitatea venitului disponibil (cu 10–15 puncte Gini) și oferă asigurare împotriva riscurilor ciclului de viață, reducând precaritatea (Lindert, 2004, Vol. 2).

4.2. Forțe care au crescut inegalitatea (1980–2026)

4.2.1. Declinul sindical

Densitatea sindicală s-a prăbușit în țările anglo-saxone:

- **Statele Unite:** 35% (1950) → 10% (2020)
- **Regatul Unit:** 50% (1980) → 23% (2020)

Declinurile au fost moderate în Europa continentală și minime în țările nordice:

- **Germania:** 35% → 17%
- **Suedia:** 78% → 65%

Farber et al. (2021) estimează că declinul sindical explică aproximativ o treime din creșterea inegalității salariale în Statele Unite începând cu 1980. Mecanismul cauzal operează prin: (1) efect direct asupra salariilor membrilor de sindicat; (2) efect de propagare asupra salariilor non-sindicale prin efecte de amenințare și norme salariale; (3) efect politic prin care slăbirea muncii reduce sprijinul pentru politici redistributive.

4.2.2. Schimbări în politica fiscală: progresivitate redusă și privilegii pentru veniturile din capital

Ratele marginale de vârf ale impozitului pe venit au scăzut abrupt post-1980:

- **Statele Unite:** 70% (1980) → 28% (1988 sub Reagan) → 37–39,6% (actual)
- **Regatul Unit:** 83% (1979) → 60% (1980) → 40% (1988 sub Thatcher)
- **Germania:** 56% (1990) → 42% (2005) → 45% (actual)
- **Suedia:** 87% (1980) → 57% (2000)

Simultan, tratamentul fiscal al veniturilor din capital a devenit din ce în ce mai favorabil. În multe jurisdicții, câștigurile de capital sunt impozitate la rate mai mici decât veniturile din muncă sau sunt exceptate în anumite condiții. Roine și Waldenström (2015) arată că în Suedia, aproape toată creșterea ponderii top 1% din venit post-1980 derivă din câștiguri de capital, nu din salarii.

Piketty et al. (2014, pp. 668–670) estimează că reducerile fiscale asupra veniturilor mari explică aproximativ 40% din creșterea ponderii top 1% din venit în țările anglo-saxone, dar mai puțin de 20% în Europa continentală – consistent cu traiectoriile divergente ale inegalității.

4.2.3. Financiarizare și randamentul capitalului

Expansiunea și liberalizarea sectorului financiar au crescut randamentele la proprietatea capitalului. Roine și Waldenström (2015, pp. 485–488) documentează că dereglementarea financiară în Suedia în anii 1980–1990, combinată cu

abolirea impozitelor pe avere (2007), a generat câștiguri substanțiale de capital concentrate în top 1%.

În Statele Unite și Regatul Unit, profiturile sectorului financiar ca pondere din profiturile corporative totale au crescut de la 10–15% (anii 1950) la 30–40% (anii 2000), cu creșteri corespunzătoare în compensarea sectorului financiar (Philippon & Reshef, 2012).

4.2.4. Globalizare, dezindustrializare și restructurare a pieței muncii

„Șocul China” – creșterea rapidă a concurenței la import din China post-2001 – a cauzat pierderi semnificative de locuri de muncă în producție în regiunile expuse din Statele Unite și Europa (Autor et al., 2013, 2020). Important, Autor et al. (2020) arată că regiunile afectate au experimentat nu doar declin economic, ci și **radicalizare politică**: creșterea ponderii voturilor pentru partide anti-establishment și populiste, scăderea încrederii în guvern și creșterea polarizării.

Acest lucru sugerează o cale causală de la dislocarea economică la polarizarea politică, mediată de anxietatea de statut, resentiment și eroziunea loialităților partidiste tradiționale (Gidron & Hall, 2017).

5. De la polarizarea socioeconomică la polarizarea politică: căi cauzale

5.1. Captura politică a elitelor și reactivitatea asimetrică

Gilens și Page (2014) analizează 1.779 de chestiuni de politici în Statele Unite între 1981 și 2002, măsurând preferințele politice pe percentile de venit. Analiza lor de regresie relevă că:

- Rezultatele politice sunt **puternic pozitiv asociate** cu preferințele elitelor economice (percentila 90 de venit) și grupurilor de afaceri organizate.
- Rezultatele politice arată **zero sau asociere negativă** cu preferințele cetățenilor cu venituri medii și mici, odată ce preferințele elitelor sunt controlate.

Această constatare contrazice direct teoriile majoritare ale democrației și susține modele oligarhice sau dominate de elite (Gilens & Page, 2014, p. 575).

Elsässer et al. (2017) replică această analiză pentru Germania (1980–2013), găsind pattern-uri similare dar oarecum mai slabe: politicile reflectă preferințele cetățenilor cu venituri mari semnificativ mai mult decât pe cele ale cetățenilor cu venituri mici, deși disparitatea este mai mică decât în Statele Unite – probabil datorită reprezentării proporționale, finanțării publice a companiilor și instituțiilor muncii mai puternice.

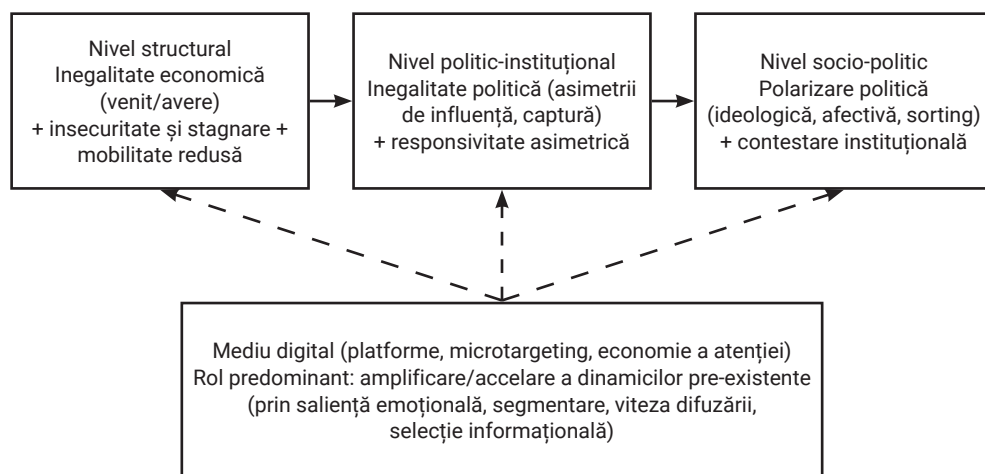

Figura 3. Cadru mecanic: inegalitate structurală, inegalitate politică și polarizare; rolul mediului digital ca amplificator.

Notă: Schema sintetizează lanțul causal propus în articol și poziționează mediul digital drept mecanism de amplificare (accelerare/segmentare), nu drept determinant primar.

Sursă: elaborare proprie, pe baza cadrului conceptual din Atkinson et al. (2011), Gilens & Page (2014) și Iyengar et al. (2019).

Mecanism: Elitele economice traduc averea în influență politică prin contribuții de campanie, lobby, think tank-uri, proprietate media și uși turnante între guvern și sectorul privat (Bartels, 2008; Hacker & Pierson, 2010). Acest lucru creează o buclă de feedback: inegalitate economică → inegalitate politică → simbol politici favorabile capitalului față de muncă → simbol inegalitate economică crescută.

5.2. Scăderea încrederii și legitimității

Algan et al. (2017) analizează relația dintre creșterea inegalității post-criza financiară din 2008 și eroziunea încrederii în instituțiile democratice în Europa. Țările care au experimentat creșteri mai abrupte ale inegalității (Grecia, Spania, Italia, UK) au prezentat:

- Declinuri mai mari ale încrederii în parlament, guvern și partide politice
- Creșteri mai mari ale sprijinului pentru partide anti-establishment și populiste
- Prezență electorală mai scăzută în rândul cetățenilor cu venituri mici

Criza din 2008 a funcționat ca o **junctură critică**, revelând amploarea capturii politice a elitelor (salvări bancare, austeritate impusă alegătorilor mediani în timp ce sectorul financiar era protejat) și declanșând deziluzionare pe scară largă (Algan et al., 2017, pp. 350–360).

5.3. Sortare socială și polarizare bazată pe identitate

Mason (2018) demonstrează că în Statele Unite, identitățile politice au devenit din ce în ce mai aliniate cu alte identități sociale – rasă, religie, educație, geografie – creând „mega-identități“. Partizanatul nu mai este doar o preferință de politici, ci o **identitate socială master** care cuprinde stilul de viață, pattern-urile de consum, rețelele sociale și viziunile morale asupra lumii.

Acest proces de sortare intensifică polarizarea afectivă: când identitatea partizană se aliniază cu multiple alte identități, ostilitatea față de out-group crește deoarece oponenții politici sunt simultan „alții“ culturali, rasiali și geografici (Mason, 2018).

Sortarea socială a fost permisă de destrămarea coalițiilor politice inter-clase care caracterizau politica de la mijlocul secolului XX. Pe măsură ce sindicatele s-au slăbit și partidele de centru-stânga s-au reorientat spre profesioniștii urbani educați, alegătorii din clasa muncitoare au devenit „homeless“ politic, realiniindu-se în cele din urmă spre partide populiste de dreapta care pun accent pe nemulțumiri culturale mai degrabă decât pe redistribuire economică (Piketty, 2020).

5.4. Realinierea „Stânga Brahmin vs. Dreapta Negustorilor“

Piketty (2020, *Capital and Ideology*) documentează o transformare fundamentală a clivajelor politice în democrațiile occidentale începând cu 1980:

- **Pre-1980:** Partidele de stânga (muncă, social-democrate) erau susținute atât de clasa muncitoare, cât și de profesioniști educați; partidele de dreapta de proprietari de afaceri și grupuri cu venituri mari.
- **Post-1980:** A apărut o nouă configurație:
 - **„Stânga Brahmin“:** Elite educate (absolvenți universitari, profesioniști culturali) susțin partide de centru-stânga pe chestiuni culturale/sociale, dar nu neapărat redistribuire economică.
 - **„Dreapta Negustorilor“:** Elite de afaceri și persoane cu venituri mari susțin partide de centru-dreapta pe chestiuni economice.
 - **Clasa muncitoare:** Divizată din ce în ce mai mult între abținere și sprijin pentru partide populiste de dreapta care pun accent pe naționalism, restricționare a imigrației și tradiționalism cultural.

Această realiniere reflectă faptul că **niciun partid major nu reprezintă eficient interesele economice ale clasei muncitoare**, creând un vid politic umplut de mobilizare populistă (Piketty, 2020).

6. Tehnologiile digitale ca amplificatori, nu cauze primare

6.1. Ipoteza social media: putere explicativă limitată

O literatură amplă examinează dacă platformele social media cauzează polarizare prin filtrare algoritmică, camere de ecou și dezinformare virală (Sunstein, 2017; Tucker et al., 2018). Totuși, mai multe constatări cheie contestă primatul tehnologiilor digitale:

6.1.1. Pattern-uri demografice

Boxell et al. (2017) arată că polarizarea afectivă în Statele Unite a crescut **cel mai mult** în rândul grupurilor de vârstă cu **cea mai scăzută** utilizare a internetului (peste 65 de ani între 1996–2012), și **cel mai puțin** în rândul grupurilor cu utilizare mare (18–39 de ani). Acest pattern este inconsistent cu social media fiind un factor cauzal primar.

6.1.2. Variație cross-națională

Boxell et al. (2020) analizează tendințele polarizării în nouă țări OECD cu penetrare similară a internetului/social media. Ei găsesc că polarizarea a crescut substanțial în unele (Statele Unite, Elveția), moderat în altele (Germania, UK), și **a scăzut** în altele (Canada, Australia, Noua Zeelandă). Această variație corelează mult mai puternic cu factori instituționali și economici interni decât cu expunerea tehnologică.

6.1.3. Precedență temporală

Inegalitatea economică și dezafețiunea politică au început să crească la începutul anilor 1980, cu decenii înainte de adoptarea pe scară largă a social media (post-2006 pentru Facebook, post-2009 pentru Twitter). Traectoria în formă de U a inegalității documentată în Secțiunea 3 a precedat platformele digitale cu 20–30 de ani.

6.2. Mecanisme de amplificare digitală

Cu toate acestea, tehnologiile digitale **joacă** un rol semnificativ de amplificare prin mai multe mecanisme:

6.2.1. Curare algoritmică și bule de filtrare

Platformele optimizează pentru engagement, ceea ce recompensează disproporționat conținut emoțional activant, care afirmă identitatea și polarizant (Brady et al., 2017). Acest lucru creează bucle de feedback în care utilizatorii sunt expuși în principal la conținut care întărește credințele anterioare, reducând expunerea încrucișată.

6.2.2. Micro-targeting și mesagerie personalizată

Campaniile politice folosesc date granulare pentru a livra mesaje adaptate la segmente restrânse de audiență, permițând promisiuni contradictorii către grupuri diferite și exploatarea declanșatorilor emoționali (Kreiss & McGregor, 2018). Acest lucru subminează deliberarea publică bazată pe informații partajate.

6.2.3. Omofilie de rețea și consolidare social

Rețelele social media prezintă omofilie ridicată: oamenii se conectează în principal cu alții asemănători politic. Borgatti et al. (2018) arată că acest lucru amplifică polarizarea de grup prin influență socială și presiuni de conformitate.

6.2.4. Difuzarea rapidă a dezinformării

Informațiile false se răspândesc mai rapid și mai departe decât informațiile exacte pe Twitter, în special pentru subiecte politice (Vosoughi et al., 2018). Totuși, susceptibilitatea la dezinformare este **condițională de credințele anterioare și raționamentul motivat partizan**, nu aleatorie (Pennycook & Rand, 2019).

Sinteză: Tehnologiile digitale nu au creat diviziunile sociale subiacente, nemulțumirile economice sau neîncrederea instituțională care conduc polarizarea. Mai degrabă, ele furnizează noi infrastructuri care **monetizează, accelerează și stabilizează** polarizarea pre-existentă făcând-o **eficientă algoritmic și economic profitabilă** pentru platforme (Acemoglu et al., 2024).

7. Concluzii analitice

În ansamblu, analiza indică faptul că dinamica polarizării politice din democrațiile occidentale este mai bine explicată printr-un lanț structural care leagă inegalitatea economică (concentrarea veniturilor și averii) de asimetrii persistente de influență politică și de transformări ale competiției partizane (polarizare ideologică, afectivă și instituțională).

În plan comparativ, diferențele dintre traiectoriile țărilor anglo-saxone și ale Europei continentale/nordice sunt compatibile cu ipoteza contingenței instituționale: acolo unde instituțiile pieței muncii, fiscalitatea și statul social au rămas robuste, creșterile de inegalitate și polarizare au fost, în medie, mai temperate.

În fine, rolul tehnologiilor digitale este conceptualizat drept mecanism de amplificare: platformele pot accelera difuzarea, segmentarea și intensificarea conținutului conflictual, însă cronologia și variația cross-națională sugerează că acestea operează predominant asupra unor clivaje structurale deja formate.

Dirjecții viitoare de cercetare: o testare mai fină a cadrului propus poate combina serii istorice de inegalitate (WID, DINA), indicatori de polarizare (sondaje,

termometre afective, DW-NOMINATE) și șocuri economice regionale (de ex., expunerea la comerț/automatizare) pentru a identifica canale cauzale și heterogenități între țări și grupuri sociale.

Bibliografie:

- Acemoglu, D., Ozdaglar, A., & Siderius, J. (2024). A political economy model of social media platforms. *NBER Working Paper* No. 32530. <https://doi.org/10.3386/w32530>
- Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2008). Persistence of power, elites, and institutions. *American Economic Review*, 98(1), 267–293. <https://doi.org/10.1257/aer.98.1.267>
- Albers, T. N. H., Bartels, C., & Schularick, M. (2020). The distribution of wealth in Germany, 1895–2018. *CESifo Working Paper* No. 9739. https://www.cesifo.org/DocDL/cesifo1_wp9739.pdf
- Algan, Y., Guriev, S., Papaioannou, E., & Passari, E. (2017). The European trust crisis and the rise of populism. *Brookings Papers on Economic Activity*, 2017(2), 309–400. <https://doi.org/10.1353/eca.2017.0015>
- Alvaredo, F., Atkinson, A. B., & Morelli, S. (2018). Top wealth shares in the UK over more than a century. *Journal of Public Economics*, 162, 26–47. <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2018.03.008>
- Atkinson, A. B. (2007). The distribution of top incomes in the United Kingdom 1908–2000. În A. B. Atkinson & T. Piketty (Eds.), *Top incomes over the twentieth century: A contrast between continental European and English-speaking countries* (pp. 82–140). Oxford University Press.
- Atkinson, A. B., Piketty, T., & Saez, E. (2011). Top incomes in the long run of history. *Journal of Economic Literature*, 49(1), 3–71. <https://doi.org/10.1257/jel.49.1.3>
- Autor, D. H., Dorn, D., & Hanson, G. H. (2013). The China syndrome: Local labor market effects of import competition in the United States. *American Economic Review*, 103(6), 2121–2168. <https://doi.org/10.1257/aer.103.6.2121>
- Autor, D., Dorn, D., Hanson, G., & Majlesi, K. (2020). Importing political polarization? The electoral consequences of rising trade exposure. *American Economic Review*, 110(10), 3139–3183. <https://doi.org/10.1257/aer.20170011>
- Bach, S., Corneo, G., & Steiner, V. (2009). From bottom to top: The entire income distribution in Germany, 1992–2003. *Review of Income and Wealth*, 55(2), 303–330. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4991.2009.00317.x>
- Bartels, C., & Jenderny, K. (2015). The role of capital income for top income shares in Germany. *World Top Incomes Database Working Paper*. <https://wid.world/document/the-role-of-capital-income-for-top-income-shares-in-germany/>
- Bartels, L. M. (2008). *Unequal democracy: The political economy of the new Gilded Age*. Princeton University Press.
- Barth, E., Moene, K. O., & Willumsen, F. (2014). The Scandinavian model—An interpretation. *Journal of Public Economics*, 117, 60–72. <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2014.04.001>

- Borgatti, S. P., Everett, M. G., & Johnson, J. C. (2018). *Analyzing social networks* (2nd ed.). SAGE Publications.
- Boxell, L., Gentzkow, M., & Shapiro, J. M. (2017). Greater internet use is not associated with faster growth in political polarization among US demographic groups. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 114(40), 10612–10617. <https://doi.org/10.1073/pnas.1706588114>
- Boxell, L., Gentzkow, M., & Shapiro, J. M. (2020). Cross-country trends in affective polarization. *NBER Working Paper No. 26669*. <https://doi.org/10.3386/w26669>
- Brady, W. J., Wills, J. A., Jost, J. T., Tucker, J. A., & Van Bavel, J. J. (2017). Emotion shapes the diffusion of moralized content in social networks. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 114(28), 7313–7318. <https://doi.org/10.1073/pnas.1618923114>
- Chancel, L., Piketty, T., Saez, E., & Zucman, G. (Eds.). (2022). *World Inequality Report 2022*. World Inequality Lab. <https://wir2022.wid.world/>
- Corneo, G., & Neher, F. (2015). Income inequality and self-reported values in Europe. *Journal of Economic Inequality*, 13(4), 645–667. <https://doi.org/10.1007/s10888-015-9313-4>
- Dell, F. (2007). Top incomes in Germany throughout the twentieth century: 1891–1998. In A. B. Atkinson & T. Piketty (Eds.), *Top incomes over the twentieth century* (pp. 365–425). Oxford University Press.
- Druckman, J. N., & Levendusky, M. S. (2019). What do we measure when we measure affective polarization? *Public Opinion Quarterly*, 83(1), 114–122. <https://doi.org/10.1093/poq/nfz003>
- Elsässer, L., Hense, S., & Schäfer, A. (2017). “Dem Deutschen Volke”? Die ungleiche Responsivität des Bundestags. *Zeitschrift für Politikwissenschaft*, 27(2), 161–180. <https://doi.org/10.1007/s41358-017-0097-9>
- Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Princeton University Press.
- Farber, H. S., Herbst, D., Kuziemko, I., & Naidu, S. (2021). Unions and inequality over the twentieth century: New evidence from survey data. *Quarterly Journal of Economics*, 136(3), 1325–1385. <https://doi.org/10.1093/qje/qjab012>
- Gidron, N., & Hall, P. A. (2017). The politics of social status: Economic and cultural roots of the populist right. *British Journal of Sociology*, 68(S1), S57–S84. <https://doi.org/10.1111/1468-4446.12319>
- Gilens, M. (2012). *Affluence and influence: Economic inequality and political power in America*. Princeton University Press.
- Gilens, M., & Page, B. I. (2014). Testing theories of American politics: Elites, interest groups, and average citizens. *Perspectives on Politics*, 12(3), 564–581. <https://doi.org/10.1017/S1537592714001595>
- Goldin, C., & Margo, R. A. (1992). The great compression: The wage structure in the United States at mid-century. *Quarterly Journal of Economics*, 107(1), 1–34. <https://doi.org/10.2307/2118322>
- Hacker, J. S., & Pierson, P. (2010). Winner-take-all politics: Public policy, political organization, and the precipitous rise of top incomes in the United States. *Politics & Society*, 38(2), 152–204. <https://doi.org/10.1177/0032329210365042>

- Höpner, M. (2004). *Unternehmensmitbestimmung unter Beschuss: Die Mitbestimmungsdebatte im Licht der sozialwissenschaftlichen Forschung*. MPIfG Discussion Paper 04/8. Max-Planck-Institut für Gesellschaftsforschung.
- Iyengar, S., Lelkes, Y., Levendusky, M., Malhotra, N., & Westwood, S. J. (2019). The origins and consequences of affective polarization in the United States. *Annual Review of Political Science*, 22, 129–146. <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-051117-073034>
- Iyengar, S., Sood, G., & Lelkes, Y. (2012). Affect, not ideology: A social identity perspective on polarization. *Public Opinion Quarterly*, 76(3), 405–431. <https://doi.org/10.1093/poq/nfs038>
- Kreiss, D., & McGregor, S. C. (2018). Technology firms shape political communication: The work of Microsoft, Facebook, Twitter, and Google with campaigns during the 2016 US presidential cycle. *Political Communication*, 35(2), 155–177. <https://doi.org/10.1080/10584609.2017.1364814>
- Landais, C., Saez, E., & Zucman, G. (2020). A progressive European wealth tax to fund the European COVID response. VoxEU.org. <https://cepr.org/voxeu/columns/progressive-european-wealth-tax-fund-european-covid-response>
- Lelkes, Y. (2016). Mass polarization: Manifestations and measurements. *Public Opinion Quarterly*, 80(S1), 392–410. <https://doi.org/10.1093/poq/nfw005>
- Levitsky, S., & Ziblatt, D. (2018). *How democracies die*. Crown Publishing Group.
- Lindert, P. H. (2004). *Growing public: Social spending and economic growth since the eighteenth century* (Vol. 1–2). Cambridge University Press.
- Mason, L. (2018). *Uncivil agreement: How politics became our identity*. University of Chicago Press.
- McCarty, N. (2019). *Polarization: What everyone needs to know*. Oxford University Press.
- McCarty, N., Poole, K. T., & Rosenthal, H. (2006). *Polarized America: The dance of ideology and unequal riches*. MIT Press.
- Milanović, B. (2016). *Global inequality: A new approach for the age of globalization*. Harvard University Press.
- Pennycook, G., & Rand, D. G. (2019). Lazy, not biased: Susceptibility to partisan fake news is better explained by lack of reasoning than by motivated reasoning. *Cognition*, 188, 39–50. <https://doi.org/10.1016/j.cognition.2018.06.011>
- Philippon, T., & Reshef, A. (2012). Wages and human capital in the US finance industry: 1909–2006. *Quarterly Journal of Economics*, 127(4), 1551–1609. <https://doi.org/10.1093/qje/qjs030>
- Piketty, T. (2001). *Les hauts revenus en France au XXe siècle: Inégalités et redistributions, 1901–1998*. Grasset.
- Piketty, T. (2014). *Capital in the twenty-first century*. Harvard University Press.
- Piketty, T. (2020). *Capital and ideology*. Harvard University Press.
- Piketty, T., & Saez, E. (2003). Income inequality in the United States, 1913–1998. *Quarterly Journal of Economics*, 118(1), 1–41. <https://doi.org/10.1162/00335530360535135>
- Piketty, T., Saez, E., & Stantcheva, S. (2014). Optimal taxation of top labor incomes: A tale of three elasticities. *American Economic Journal: Economic Policy*, 6(1), 230–271. <https://doi.org/10.1257/pol.6.1.230>

- Piketty, T., Saez, E., & Zucman, G. (2018). Distributional national accounts: Methods and estimates for the United States. *Quarterly Journal of Economics*, 133(2), 553–609. <https://doi.org/10.1093/qje/qjx043>
- Roine, J., & Waldenström, D. (2008). The evolution of top incomes in an egalitarian society: Sweden, 1903–2004. *Journal of Public Economics*, 92(1–2), 366–387. <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2007.06.012>
- Roine, J., & Waldenström, D. (2015). Long-run trends in the distribution of income and wealth. In A. B. Atkinson & F. Bourguignon (Eds.), *Handbook of income distribution* (Vol. 2, pp. 469–592). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-444-59428-0.00008-4>
- Saez, E., & Zucman, G. (2016). Wealth inequality in the United States since 1913: Evidence from capitalized income tax data. *Quarterly Journal of Economics*, 131(2), 519–578. <https://doi.org/10.1093/qje/qjw004>
- Saez, E., & Zucman, G. (2019). *The triumph of injustice: How the rich dodge taxes and how to make them pay*. W. W. Norton & Company.
- Sunstein, C. R. (2017). *#Republic: Divided democracy in the age of social media*. Princeton University Press.
- Tucker, J. A., Guess, A., Barberá, P., Vaccari, C., Siegel, A., Sanovich, S., Stukal, D., & Nyhan, B. (2018). *Social media, political polarization, and political disinformation: A review of the scientific literature*. William and Flora Hewlett Foundation. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3144139>
- Visser, J. (2019). *ICTWSS Database version 6.1: Institutional Characteristics of Trade Unions, Wage Setting, State Intervention and Social Pacts*. Amsterdam Institute for Advanced Labour Studies (AIAS), University of Amsterdam. <https://www.ictwss.org/>
- Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*, 359(6380), 1146–1151. <https://doi.org/10.1126/science.aap9559>
- Western, B., & Rosenfeld, J. (2011). Unions, norms, and the rise in U.S. wage inequality. *American Sociological Review*, 76(4), 513–537. <https://doi.org/10.1177/0003122411414817>

Căderea „mogulilor”. Sistemul mediatic românesc înaintea erei digitale

ARTHUR SUCIU

[„Ștefan cel Mare” University of Suceava]

Abstract

This article presents a structural analysis of the Romanian media system before the onset of the 2008 economic crisis. Economic growth and certain changes in advertising legislation created the conditions for a coherent and complex media system integrated into the capitalist economy. However, this transformation phase was short-lived due to the conflict between “moguls” and politicians in power, as well as the negative impact that communication technology transformations had on traditional mass media.

Keywords

Romanian media system; media conglomeration; 2008 economic crisis

Scopul analizei care urmează este de a pune în evidență momentul de trecere de la un sistem mediatic „clasic”, alcătuit în principal din televiziune, presă scrisă și radio, la un sistem dominat de mediile digitale. În România, ca și în alte sisteme mediatice naționale, această trecere, care începuse încă de la sfârșitul anilor '90, a fost accelerată de criza economică globală din 2008. Situația țărilor din fostul bloc sovietic este în parte, deși nu radical diferită de a celor occidentale, iar a României, care a cunoscut cel mai dur regim comunist din regiune, este diferită cu atât mai mult, deoarece un sistem medatic pluralist, bazat pe libertatea presei și pe libera inițiativă privată s-a constituit abia după căderea comunismului. La sfârșitul anilor 2000, acest sistem abia reușise să ajungă la o maturizare reală.

Dacă ar fi să ne luăm după clasamentele periodice ale sondajelor de opinie și birourilor de audit, nimic semnificativ nu se întâmpla în mass-media anului 2006. ProTV și Antena 1 înregistrau în continuare cele mai mari cote de audiență. Jurnalul Național și Evenimentul Zilei se luptau, ca și în 2005, pentru poziția

de cel mai bine vândut *quality paper*¹ și nici un alt ziar nu le amenința tirajele. Imaginea aceasta este însă înșelătoare. Atât profesional, cât și economic mass-media a cunoscut în 2006 o evoluție spectaculoasă, ale cărei efecte urmau să devină în curând vizibile. Se dovedea că, la fel ca în mai toate domeniile vieții sociale, România urma întocmai, deși la un alt moment istoric, rutele democrațiilor occidentale. Diferențele apăreau doar în ceea ce privește ritmul și calitatea schimbărilor. Obsesia sincronizării făcea ca lucrurile să evolueze mult mai rapid, în timp ce, prin comparație, standardele de calitate rămâneau încă la un nivel destul de scăzut.

Schimbarea raporturilor dintre politică și media după 2005

Creșterea economică înregistrată de România începând din 2000 poate fi considerată principala cauză a transformărilor din mass-media, dar nu mai puțin importante au fost schimbările politice din 2004 și 2005 și perspectiva aderării la Uniunea Europeană. Adoptarea, la începutul anului 2005, de către Guvernul Tăriceanu a unor noi reglementări privind distribuția publicității de stat² și modalitatea de raportare față de datoriile fiscale ale companiilor mass-media pot fi considerate momentul simbolic al începutului unor schimbări importante. Pentru toți investitorii a devenit cât se poate de clar că epoca ajutoarelor grase, ce pun în joc finanțele statului sau ale întreprinderilor publice, s-a terminat, iar datoriile publicațiilor la bugetul de stat vor fi tot mai greu de șters de către politicienii aflați la putere. Viitorul publicațiilor de presă depindea acum în cea mai mare măsură de vânzări și de publicitatea companiilor private.

Un semn al acestor schimbări a fost creșterea investițiilor străine. Intrarea pe piața românească a trustului turc Dogan, de pildă, confirma că viitorul mass-media era văzut în culori optimiste de către realizatorii de planuri de afaceri. Trusturile mai vechi, ca MediaPro sau Intact, manifestau însă, în aceeași perioadă, o atitudine preventivă, urmărind o creștere treptată.

¹ „Clasamentul pentru presa scrisă a fost realizat după cifrele BRAT din perioada ianuarie-iunie 2006. În acest interval, cotidienele editate de Ringier (*Evenimentul Zilei*, *ProSport* și *Libertatea*) au cumulativ vânzări în medie de 417.890 de copii pe ediție, devansând trustul Intact, care ocupa poziția a doua, cu 163.412 copii pe ediție, prin *Jurnalul Național* și *Gazeta Sporturilor*. Divizia print a *MediaPro*, *Publimedia*, ocupa locul al treilea, cu 50.317 copii pe ediție. Compania edita, între altele, cotidianul *Gândul* și publicația economică *Ziarul Financiar*.” Sursa: *Evenimentul zilei*, 23 decembrie 2006, care citează un studiu realizat de Intact.

² Publicitatea de stat, reglementată de Guvern – HotNews.ro, accesat la 20 octombrie 2025.

Schimbările legislative nu au condus la o separare mai clară între lumea politică și mass-media și, de fapt, la o autonomizare a mass-media în raport cu puterea politică, dar au schimbat tipul de relație dintre ele și, în consecință, au modificat structural ambele lumi. Ca urmare a normalizării pieței, mass-media a devenit inevitabil mai influentă și, deci, mai periculoasă pentru lumea politică. Războiul noului președinte Traian Băsescu împotriva „mogulilor” de presă poate fi înțeles ca o reacție a puterii politice în fața creșterii influenței presei și, deci, a consolidării presei anti-guvernamentale și anti-prezidențiale.

Totuși, condițiile economice nu permiteau încă o creștere exponențială a profitului companiilor exclusiv din resurse și activități proprii. Într-adevăr, piața totală de publicitate înregistrase în 2005 o valoare record, de aproximativ 180-200 de milioane de euro, pentru a ajunge la un vârf de 540 milioane de euro în 2008.³ Este totuși probabil că investițiile masive în presă ale unor oameni de afaceri controversați, precum Sorin Ovidiu Vântu sau Dinu Patriciu, urmăreau, pe lângă obținerea unui profit pe o piață aflată în dezvoltare, și creșterea influenței lor pe piața intereselor politice.

Bineînțeles, intențiile politice nu puteau fi recunoscute public, ci totul trebuia să fie formulat în termeni de business. Într-un interviu pentru revista Capital (31 ianuarie 2007), Dinu Patriciu și-a motivat investițiile cu argumentul politico-economic că piața mass-media este dezechilibrată: „... Industria de media românească este o foarte bună oportunitate de afaceri în acest moment, datorită dezechilibrelor care există. Mă refer la necorelarea între încasările din publicitate și circulația pe care o au diverse suporturi media, inclusiv audiența televiziunilor. Când un singur trust de media, care are o audiență de 25%, concentrează 65% din încasările din publicitate, iar în presa scrisă, un trust de presă, care are 35%, concentrează 55% din încasările din publicitate, înseamnă că există, în dezechilibrul pieței, o oportunitate. M-a atras și faptul că este o industrie care a rămas, din păcate, subcapitalizată și – deși competiția este extrem de acerbă – destructurată. În aceste condiții, este unul dintre segmentele economice din România în care se poate face rapid o investiție profitabilă. Depinde doar de inteligența investiției”. La rândul său, Sorin Ovidiu Vântu s-a prezentat pe sine ca pe cel care aduce vestea cea bună a creșterii lefurilor jurnaliștilor: „Investițiile mele în media, pe încă cinci ani, vor atinge în final 130 de milioane de euro. Cât despre salarii... Eu unul nu cred că poți

³ Raporte istorice de audit, Media Fact Book. Alte asociații de profil, cum ar fi BRAT, prezintă cifre mai mari, însă toate rapoartele menționează o creștere a pieței de publicitate. Media Fact Book estimează investiții de 450 de milioane de dolari în publicitatea românească pe 2007, accesat la 20 octombrie 2025.

ține un ziarist valoros cu o leafă de femeie de serviciu. Deci, apariția unuia ca mine în acest business ar trebui să fie aplaudată de ziariști. Grație și mie, salariile dumneavoastră încep să crească până la nivelul celor din Europa. Este ceva rău în asta?” (Sorin Ovidiu Vântu, interviu pentru revista *Capital*, 31 ianuarie 2007) În realitate, prin investițiile lor, Dinu Patriciu și, de asemenea, Sorin Ovidiu Vântu au bulversat, până la un nivel care nu mai fusese atins, piața; în același timp, au reanimat relațiile mass-media cu politica. Adrian Sârbu reușise să mențină pentru o lungă perioadă de timp distanța optimă între MediaPro și politică, politica sa fiind banalul pro-euro-atlantism. Aceasta a fost, probabil, cea mai inteligentă decizie luată de un manager de media în toată perioada postcomunistă, deși Sârbu s-a putut poziționa în acest fel datorită dominației pe piață a trustului său. Situat pe piață pe poziția a doua după MediaPro, trustul media Intact controlat de Dan Voiculescu fusese de la început conceput ca o armă politică, dar cam aceleași obiective urmăreau și noile investiții în media ale fostului arhitect și om de afaceri în domeniul energiei Dinu Patriciu, ca și ale individualistului Sorin Ovidiu Vântu. Vântu, Voiculescu și Patriciu au ajuns rapid într-o relație ostilă cu puterea politică, mai precis cu președintele Traian Băsescu. În raport cu acesta, ei au format un soi de „unitate compozit”. Băsescu e și cel care le-a dat numele de „moguli”⁴. Deși Adrian Sârbu fusese adesea asociat cu cei trei oameni de afaceri, tipul său de poziționare părea similar investitorilor străini de pe piață, cum ar fi Ringier. Era de așteptat ca Dogan, care încheiasă cu Ringier o înțelegere de colaborare, să manifeste aceeași distanță față de politic, ba chiar să se asocieze cu ceilalți actori străini pentru a-i susține pe adversarii politici ai lui Voiculescu, Patriciu și Vântu. Conflictul dintre Băsescu și „moguli” urma să slujească deci, măcar indirect, interesele trusturilor străine de presă, acesta fiind preludiul prăbușirii presei românești în perioada de criză economică ce va izbucni peste doar doi ani. Obiectivul de a reduce a influența pe piață a actorilor autohtoni corespundea ideologiei combaterii „grupurilor de interese nelegitime”, susținută de Traian Băsescu. De asemenea, era previzibil că parteneriatul Dogan-Ringier va atenta la poziția celui mai important trust de

⁴ Potrivit lui Michael Shafir („Neopopulismul în zodia postcomunismului”, în Sergiu Gherghina, Sergiu Mișcoiu, Sorina Soare (ed.), *Populismul contemporan. Un concept controversat și formele sale diverse*, Iași, Editura Institutul European, 2012, p. 416), care face trimitere directă la trecutul comunist și la afacerile dubioase despre care presa a scris că ar fi fost implicat Traian Băsescu, „În România, „mogulii” și „magnații” joacă același rol pe care îl joacă în Rusia post-Elțiană „oligarhii”. Cu alte cuvinte, avem de a face cu expresii înrădăcinate în mentalul colectiv și utilizate de către neopopuliști în ciuda faptului că ei înșiși adeseori provin din aceleași structuri, au legături strânse cu „oligarhi” rivali celor denunțați și chiar sunt suspectați de a fi fost ei înșiși autori sau beneficiari ai acestor scheme”.

pe piață, MediaPro⁵, ceea ce înseamna că aceștia urmau să încerce să invalideze neutralitatea adoptată de Adrian Sârbu față de politică. În perioada de criză, Adrian Sârbu și-a vândut afacerile către investitori străini.

Pe lângă toate acestea, în conflictul dintre președinte și „moguli” a intervenit un factor obiectiv, care a înclinat net balanța în favoarea celui dintâi. De la mijlocul anilor 2000, piața era tot mai tulburată de schimbările tehnologice din domeniul comunicării. Cotele de audiență ale ziarelor scădeau aproape dramatic, cu aproximativ 30%. Situația putea fi explicată în parte prin trecerea unui grup important de consumatori de media pe formatul digital. Site-urile românești au atras în decembrie 2006 peste 17 milioane de utilizatori unici⁶, dintre care aproximativ 5 milioane accesau din țară. Deși se afla în curs, revoluția digitală nu adusese o schimbare ireversibilă, motiv pentru care mass-media era încă organizată potrivit regulilor sistemului mediatic „clasic”. Adaptarea la mediul online ar fi devenit în curând inevitabilă, dar nu ar fi condus, probabil, la prăbușirea sistemului mediatic, așa cum s-a întâmplat până la urmă în timpul crizei economice din 2008.

Trustizare și migrație de personal. Probleme etice ale jurnaliștilor

Evoluțiile politico-economice și investițiile masive au accelerat, în 2006, două procese de aceeași direcție, dar de sensuri contrare: *concentrarea și diversificarea pe orizontală*. În lucrarea *Introducere în sistemul mass-media*, Mihai Coman face un inventar al trusturilor media din a doua parte a anilor 2000, identiticându-le pe următoarele: MediaPro, Ringier, Intact, Realitatea-Academia Cașavencu, ARBO Media, Burda, RPG, Sanoma, WAZ și Adevărul.⁷ Marile trusturi au atras publicații importante și, în același timp, și-au extins oferta de produse media. Preluarea de către Realitatea Media a grupului de firme Cașavencu, achiziționarea de către MediaPro a cotidianului *Gândul* și cumpărarea de către Dinu Patriciu a cotidianelor *Adevărul* și *Averea* (acestea se alăturau publicațiilor culturale

⁵ „În clasificarea trusturilor după activitățile de televiziune, MediaPro era lider, având o cotă de piață de 26%. Trustul Intact îl secunda, cu o cotă de 15%. Suedezii de la SBS, care dețineau Prima TV și Kiss TV, ocupau locul trei, cu 4,7 procente. Centrul Național Media (Național TV, N24 și Favorit TV) împărțea poziția a patra cu Realitatea Media (Realitatea TV, Money Channel, rețeaua Alpha și Romantica), ambele înregistrând 3,7%. Televiziunea publică TVR 1 avea cea mai mare cotă de piață dintre posturile autohtone (16,8%), urmată de posturile comerciale Pro TV (15,8%) și Antena 1 (13,6%).” Sursa: Evenimentul zilei, 23 decembrie 2006, care citează un studiu realizat de Intact.

⁶ Sursa: *Ziarul financiar* din 19 octombrie 2006, care îl citează pe Sorin Tudor, directorul de comunicare al NetBridge.

⁷ Mihai Coman, *Introducere în sistemul mass-media*, Iași, Polirom, 2007, p. 67-69.

ale trustului *Satyricon*) erau cele mai semnificative dovezi de concentrare a mass-media. Explicația cea mai la îndemână a acestui fenomen este invocarea preocupării pentru creșterea încasărilor din vânzări sau din publicitate și pentru împărțirea riscurilor. Asocierea a fost completată de diversificarea multimedia și de nișare. Un exemplu este apariția, în cadrul trustului *Realitatea*, a agenției de știri *NewsIn*. Diversificarea urma în mod firesc liniile de concurență cu celelalte trusturi, în acest caz cu cea mai importantă agenție de știri, *Mediafax*, aparținând *MediaPro*. Cele mai multe investiții s-au făcut însă în televiziunile de nișă, *target*-ul atacat programatic de Sorin Ovidiu Vântu. La concurență cu *Acasă TV* (*Media Pro*), televiziune care se adresa publicului feminin, a apărut *Euforia TV* (*Intact*) și *Romantica TV* (*Realitatea*). Pot fi amintite canalele de filme, de muzică (populară și comercială), de sport, de informații economice și, nicidecum în ultimul rând, de știri (*Realitatea TV*, *Antena 3*, N24).

Diversificarea, nișarea și concentrarea au creat investitorilor două tipuri mari de probleme: de management și de resurse umane. Au fost, în general, preferați oameni din sistem, fie că aceștia erau manageri financiari și editoriali, redactori-șefi sau reporteri. La fel ca în perioadele preelectorale, am asistat la un nou val de migrații de la un trust la altul, cazul cel mai dramatic fiind cel al echipei de la *Libertatea*, care a trecut în bloc la *Averea*⁸. Directorul general al *Publimedia*, Dragoș Stanca, a plecat la trustul lui Sorin Ovidiu Vântu, în timp ce directorul executiv al diviziei de ziare-bulevard și sportive *Ringier*, Răzvan Cornețean, a devenit director general la *Averea* lui Dinu Patriciu. De asemenea, un număr de vedete ale *MediaPro*, între care Teo Trandafir și grupul „Vacanța Mare“, s-a orientat către *Realitatea Media* și *Dogan*. Lucrurile au decurs aproximativ în același fel în ceea ce-i privește pe redactorii-șefi și editorialiștii ziarelor centrale. Mișcarea cea mai spectaculoasă a fost, fără îndoială, achiziționarea de către *MediaPro* a ziarului *Gândul*, cu întreaga sa echipă de editorialiști valoroși, condusă de Cristian Tudor Popescu. La aceasta se adăuga plecarea lui Mircea Dinescu de la *Gândul* la *Adevărul*, numirea lui Emil Hurezeanu în funcția de director al *României Libere*, plecarea directorului Adrian Halpert de la *Libertatea* la *Adevărul* și *Averea*, trecerea editorialiștilor Ovidiu Nahoi și Laurențiu Ciocăzanu de la *Evenimentul Zilei* pe funcții de conducere la *Adevărul* – iar exemplele pot continua.

Aceste schimbări din mass-media au cunoscut, așadar, o intensitate deosebită, motivația principală fiind, desigur, banii. Mulți dintre cei care au plecat de la un trust la altul au primit salarii mai mari, iar în unele cazuri creșterea a fost impresionantă (potrivit mai multor articole publicate în mass-media, vedeta de televiziune Teo Trandafir ar fi primit de la *Realitatea Media* un milion de euro anual).

⁸ O parte din echipa veche de la *Averea* s-a dus ulterior la *Libertatea*.

Schimbarea job-ului pentru mai mulți bani, deși neimputabilă în sine, a ridicat probleme privind etica jurnaliștilor și justificarea economică a intrărilor de capital în sistem. Profesia de jurnalist pretinde respectarea unor norme deontologice, cele mai importante fiind înscrise în *Codul deontologic al jurnalistului*⁹, adoptat de Clubul Român de Presă (CRP). În același timp, nu trebuie să uităm că o caracteristică a întregului sector media o reprezintă piața dublă, a intereselor și a publicității, pe care funcționează. Or, s-a putut observa că, pentru un ban în plus la salariu, jurnaliștii sunt în stare să treacă fără prea multe muștrări de conștiință de la o politică editorială la alta, respectând interesele patronilor și uitând de Codul deontologic și de principiile de etică publică. Constatând că acest fenomen ia amploare, pe data de 19 decembrie 2006¹⁰ președintele CRP Cristian Tudor Popescu și-a depus demisia din această funcție. Într-o scrisoare adresată membrilor clubului, Popescu a afirmat: „Viața politică din ce în ce mai vulgară și superficială din România ultimilor ani este însoțită, ca și cum n-ar vrea să rămână mai presus, de o presă tot mai degradată, moral și profesional. (...) Ziariștii au devenit, în prea mare măsură, niște mercenari care, după ce se bat cu pumnii în piept pentru niscăi principii, se mută la trustul primului mahăr care dă mai mult. Și nu numai «dinozaurii», ci și prea mulți jurnaliști din noile generații. Șuvoaie de bani venind din afara presei inundă acum mass-media, alterând relațiile profesionale din branșă, golind de sens branduri construite în mai mult de un deceniu“.

Raportul dintre etică și bani este o problemă foarte interesantă, în analiza căreia însă nu vom intra aici. De altfel, cazul directorilor financiari nu se poate discuta în acești termeni decât dacă, așa cum susține Costi Rogozanu, apariția unei generații de „jurnaliști-manageri“ face ca problemele de etică să devină chiar mai complicate: „În interiorul acestei caste există și un grup compact de ziariști care discută direct cu patronul politica postului. Regulile de separare a puterilor în interiorul business-ului de presă sunt făcute praf de ani buni de ziariștii patronatelor“¹¹. În ceea ce-i privește pe reporteri, aflați la baza ierarhiei, salariile lor au rămas în continuare mici (chiar dacă în creștere evidentă), iar migrația era justificată și nu putea fi judecată moral. Doar responsabilii de politica editorială și editorialiștii puteau fi avuți în vedere ca repere, și numai dacă admitem că trebuia să fie discutat fiecare caz în parte. Cu toate acestea,

⁹ Articolul 1 al acestui cod spune că: „Ziaristul are datoria primordială de a relata adevărul, indiferent de consecințele ce le-ar putea avea asupra sa, obligație ce decurge din dreptul constituțional al publicului de a fi corect informat.“

¹⁰ Cristian Tudor Popescu a demisionat din Clubul Roman de Presa – HotNews.ro, accesat la 30 octombrie 2025.

¹¹ Costi Rogozanu, „Presa în deceniul Bănescu“, în Florin Poenaru, Costi Rogozanu (coord.), *Epoca Traian Bănescu, Cluj-Napoca*, Editura TACT, 2014, p. 208.

diagnosticul pus de Cristian Tudor Popescu părea să fie corect, într-un sens general. El privea în primul rând justificarea investițiilor în presă, „șuvoaiele de bani din afara presei care inundă mass-media“, ca și înțelegerea legăturii intrinseci dintre aceste investiții și evoluțiile politice.

Pe de altă parte, Popescu invoca un proces de *depersonalizare* a presei, mai ales a presei scrise – dispariția jurnalismului *angajat*, de tipul celui practicat de directorul cotidianului *Gândul*. Jurnaliștii erau în această fază captivi ai capitalului, dar – teoretic – problema putea fi rezolvată în timp prin delimitarea între patronat și redacție. În aceste condiții, sindicalizarea jurnalismului a fost stopată chiar în momentul în care inițiativa realizării unei structuri care să promoveze și să apere interesele redactorilor urma să fie pusă pe picioare.

Există multiple explicații ale acestor transformări. Una dintre ele se referă la diferențele dintre mentalități și valori ale generațiilor succesive de jurnaliști. Mulți jurnaliști din generația mai veche erau de formație ingineri sau filologi. Ei au intrat în presă mai puțin pentru că doreau să practice o profesie și mai mult pentru că aveau ceva de spus sau credeau că au ceva de spus. Presa era, în ochii lor, profund legată de literatură. Cristian Tudor Popescu, inginer de formație, este un caz tipic de literaturizare a jurnalisticii, dar el nu este nici pe departe singurul. Generația mai veche se raporta la bibliotecă, mândria și exigența ei era numărul de cărți citite. Noua generație însă nu mai privea jurnalismul ca ținând de literatură, ci de științele comunicării; el nu mai reprezenta o *misiune*, ingrată și în același timp pasionantă, ci o *profesie* pur și simplu. Jurnaliștii din noua generație se formau deja în majoritate la facultățile de științe ale comunicării apărute după 1990, iar influența relațiilor publice și a marketingului asupra formației lor era tot mai evidentă.

Această nouă atitudine, ruptă de filologismul predecesorilor, era de fapt sincronă cu valul de transformări prin care treceau mass-media și societatea românească. La fel ca în țările dezvoltate, mass-media românească își câștigase aproape în totalitate locul în sistemul de putere, pe când atitudinea angajată a jurnaliștilor din generația mai veche părea deja neadecvată. Cât privește etica, ea era firește necesară, dar toată lumea își dădea seama că nu e deloc ușor s-o respecti sau, mai exact, că noului context i se potrivește un alt tip de etică. Potrivit lui Peter Gross, care citează un studiu realizat în 2011 de Ellen Hume, „... doar 32% dintre jurnaliștii români chestionați în 2011 credeau că normele deontologice sunt respectate, ceea ce nu este de mirare, în condițiile în care jumătate dintre ei nu au putut face referire la nici un regulament profesional sau cod etic“¹².

¹² Peter Gross, *Rădăcinile culturale ale sistemului mass-media românesc*, Iași, Editura Polirom, 2023, p. 124.

Schimbarea modului de a face presă are, desigur, un corespondent în schimbarea publicului. În anii care trecuseră de la căderea regimului comunist, a avut loc o modificare treptată a caracterului masei consumatoare de media. Publicul ziarelor, radiourilor și televiziunilor face în mod curent obiectul numeroaselor și prețioaselor cercetări de marketing. Plecând de la datele oferite de diverse sondaje de opinie și statistici, pot fi elaborate teorii care definească publicul acestora. Când vorbim însă despre modificarea caracteristicilor masei consumatoare de media, ne referim la coordonatele ei generale și nu la un *target* anume. Tocmai sub acest aspect, România a înregistrat schimbări importante, pe care sondajele doar le-au constatat, eventual, prin cercetări secvențiale. După 15 ani de libertate economică, masa consumatoare de media era din ce în ce mai diferită de masa revoltată din timpul Revoluției din 1989, masă care, între altele, avusese acces, ani în șir, la doar două ore de propagandă televizată pe zi. Schimbarea ca atare, produsă nu doar în România, este exprimată Peter Sloterdijk, în *Disprețuirea maselor*, deși acesta se referă la perioade ceva mai vechi din istoria Occidentului: „A aparținut esenței masei actuale să fie masă de adunare și de adunătură; ea a intrat însă într-un regim în care caracterul de masă nu se mai exprimă printr-o întrunire fizică, ci prin participarea la programele mijloacelor de comunicare în masă. De aceea cei mulți nu mai „mișună“, ci „plutesc liber“. Ei s-au îndepărtat într-un fel de „cristalizarea“ prin situație, în care aglomerarea lor era o posibilitate constant amenințătoare și care promitea multe. Din masă de adunătură a devenit masă care se instalează în programe – și aceasta a emancipat-o de adunarea, conform definiției, într-un loc comun. Aici masa este individul. Omul este astăzi masă fără să vadă pe altul. Urmarea este aceea că societatea actuală sau, dacă vreți, postmodernă nu se mai orientează prioritar în funcție de experiența corporală, ci se observă pe sine numai prin simbolurile mijloacelor de comunicare în masă, prin discursuri, mode, programe și oameni proeminenți. În aceasta își găsește individualismul de masă al epocii noastre baza sa sistematică.”¹³ Sloterdijk face distincția între „masa de adunătură“, caracteristică societății industriale și care s-a manifestat și în timpul revoluției din 1989, și masa modelată de mediile de comunicare în masă, care a pierdut gustul pentru protestele în stradă și s-a instalat comod în fața televizorului. Mass-media a făcut ca, după 15 ani, masa de adunătură să se transforme în masă media.

¹³ Peter Sloterdijk, *Disprețuirea maselor*. Idea Design&Print, 2002, pp.16-17.

Concluzii

Cu puțin timp înainte de izbucnirea crizei economice globale din 2008, care va conduce, între altele, la prăbușirea sistemului mediatic românesc și, ulterior, la constituirea unui sistem mediatic periferic, dominat de rețelele globale online, presa din România a cunoscut o scurtă perioadă de maturizare și dezvoltare într-un sistem clasic televiziune – radio – presă scrisă. Această ultimă configurație, la care ajunsese după 15 ani de intensă activitate, exprima integrarea în sistemul capitalist atât prin investiții și normalizarea pieței, cât și prin intrarea treptată în sistem a unor generații de jurnaliști educate în noile școli de comunicare.

Momentul a fost creat de importante investiții în media ale unor oameni de afaceri controversați, în special ale lui Sorin Ovidiu Vîntu și Dinu Patriciu, dar și de unele investiții străine, cum sunt cele ale trustului Dogan. După ce Partidul Social Democrat a pierdut alegerile din 2004 și în perspectiva integrării europene a României, noua putere, al cărei vârf de lance era președintele Traian Băsescu, a intensificat lupta împotriva corupției, una dintre țintele principale fiind gruparea „mogulilor”. În această luptă, interesele oamenilor de afaceri cu investiții în media de a-și crește influența și, astfel, de a se pune la adăpost de diverse riscuri, inclusiv de natură judiciară, s-au intersectat cu interesele politice le celor aflați la putere, care țineau de integrarea României în cadrul structurilor euro-atlantice și al sistemului capitalist occidental, dar și de promovarea lor politică. Este destul de clar că evoluția sistemului mediatic a favorizat creșterea pe piața media a capitalului străin, în perioada crizei chiar cel mai important trust, MediaPro, al cărui acționariat era românesc, decidând să-și vândă acțiunile unor investitori străini, deși presiunea politică asupra sa nu era, cel puțin aparent, la fel de mare ca asupra altor trusturi de presă. Conflictul dintre președinte și trusturile media cu capital românesc, conduse de patronii Sorin Ovidiu Vîntu, Dinu Patriciu și Dan Voiculescu, prefătează etapa în care sistemul mediatic românesc s-a prăbușit sub impactul tehnologiilor digitale cu impact global.

Bibliografie:

- Mihai Coman, *Introducere în sistemul mass-media*, Iași, Polirom, 2007.
- J.J. van Cuilenburg, O.Scholten, G.W.Noomen, *Știința comunicării*. Humanitas, 2004.
- Peter Gross, *Rădăcinile culturale ale sistemului mass-media românesc*, Iași, Editura Polirom, 2023.
- Costi Rogozanu, „Presa în deceniul Bănescu“, în Florin Poenaru, Costi Rogozanu (coord.), *Epoca Traian Bănescu*, Cluj-Napoca, Editura TACT, 2014.
- Michael Shafir, „Neopopulismul în zodia postcomunismului“, în Sergiu Gherghina, Sergiu Mișcoiu, Sorina Soare (ed.), *Populismul contemporan. Un concept controversat și formele sale diverse*, Iași, Editura Institutul European, 2012.
- Peter Sloterdijk, *Disprețuirea maselor*. Idea Design&Print, 2002.
- Carmen Monica Cercelescu, *Regimul juridic al presei*. Teora, 2002.
- Claude-Jean Bertrand (coordonator), *O introducere în presa scrisă și vorbită*. Polirom, 2001.

Surse media:

- Evenimentul zilei, 23 decembrie 2006, care citează un studiu realizat de Intact.
- Publicitatea de stat, reglementata de Guvern – HotNews.ro, accesat la 20 octombrie 2025. Media Fact Book estimeaza investitii de 450 de milioane de dolari in publicitatea romaneasca pe 2007, accesat la 20 octombrie 2025.
- Evenimentul zilei, 23 decembrie 2006, care citează un studiu realizat de Intact.
- Sursa: Ziarul financiar din 19 octombrie 2006, care îl citează pe Sorin Tudor, directorul de comunicare al NetBridge.
- Cristian Tudor Popescu a demisionat din Clubul Roman de Presa – HotNews.ro, accesat la 30 octombrie 2025.

European Capitals of Culture and the Political Quarrel over Culture: Toward a Model of Embedded Social Justice

IOAN VULPESCU

[National University of Political Studies and Public Administration (SNSPA)]

Abstract

This article examines a model of social justice that European Capitals of Culture (ECoCs) might integrate into their cultural strategies to prevent the reproduction of social inequalities through cultural consumption. Drawing on Bourdieu, Fraser, and Mouffe, I propose a framework incorporating cultural capital and participatory governance. This model blends leftist and rightist approaches, combining distributive justice and dismantling cultural hegemony with meritocracy, excellence and heritage. I argue that a significant outcome of this entanglement is the potential to foster collective European citizenship and awareness, promoting competitive narratives of belonging while avoiding inequalities between residents, tourists, and host cities.

Keywords

social justice; meritocracy; cultural capital; European capitals of culture; European citizenship; participative governance

Performing within a network of symbolic soft power, the European Capitals of Culture (ECoC) represent cities whose core strength lies in their ability to offer models of social inclusion and solidarity. They are often regarded as pillars of Europe's cultural rebirth. Through their programs, these cities articulate competitive narratives of Europeanness and success in consolidating a shared sense of belonging that transcends the mere geopolitical or continental framework. The ECoC initiative prescribes models of European diversity envisioned as unity—overcoming marginality, moral peripheries, colonial legacies, and competing narratives of martyrdom.

It is not my purpose here to delve into the utilitarian turn of ECoCs towards social welfare, stability, and the equitable representation of Europe's diverse identities – identities deeply entangled with specific systems of values and

beliefs. Rather, I wish to foreground a question that opens a political and social deconstruction of this cultural competition: are the European Capitals of Culture truly designed to overcome social inequalities, or, on the contrary, by enacting forms of cultural capital that mobilize symbolic power, scarce cultural resources, and innate or exceptional talents, do they risk reproducing these inequalities?

This question becomes particularly relevant when considering the growing dissatisfaction expressed by residents during the year their city holds the title. Many report increased pressure on local industries, disruptions to urban routines caused by massive waves of tourism, and inflation driven by the demand to accommodate visitors whose consumption extends far beyond public goods. Indeed, an interesting avenue of inquiry concerns the very nature of the goods being consumed. Visitors to ECoCs engage with more than “culture” understood as a public good – since cultural consumption, by definition, rarely meets the condition of maximizing shared benefit while preserving equal access for others.

My intention here, however, is to advance a left-oriented reading: to explore whether the ECoC framework can be understood – and potentially reclaimed – as a means to combat, rather than reproduce, social inequality.

I. The Quarrel between the Leftist and the Rightist Approach

The European Commission defends the ECoC initiative as a mechanism capable of generating “lasting and positive impacts on social inclusion, engaging populations that do not always engage with culture.”¹ Embracing this perspective implies acknowledging the European Capital of Culture as a key instrument in democratizing access to culture for communities not inherently oriented toward the liberalization of cultural consumption.

However, there remains considerable debate about whether consumption, in and of itself, enhances cultural reflexivity, solidarity, or critical thinking. The ontology of culture traditionally distinguishes between high culture – exceptional, irreproducible, and unique cultural activities or products – and low culture – repetitive or mass-produced practices that seek minimal satisfaction at affordable costs. Depending on how one interprets this distinction, the arguments diverge.

¹ European Commission, “European Commission evaluates impact of European Capitals of Culture”, published on October 9, 2025, available online at <https://culture.ec.europa.eu/news/european-commission-evaluates-impact-of-european-capitals-of-culture?>, last time accessed on November 8, 2025.

On the one hand, if we accept Rousseau's thesis that natural inequalities are reproduced as social inequalities², then culture cannot be expected to serve as a means to overcome such disparities. Quite the contrary: those who can afford high cultural consumption will continue to access elite cultural products or activities, while those excluded from this sphere will remain confined to low culture or popular entertainment.

On the other hand, if we accept that the cultural contradictions³ between social classes can be dissolved through shared aesthetic values and tastes – acknowledging, of course, that this convergence may lead to the proliferation of *kitsch* as a means by which lower classes emulate upper-class values through simplified aesthetic objects and condensed, sometimes inauthentic, aesthetic experiences – then the ECoCs might not reproduce social disparities but rather help to minimize them.

Steiner *et al.* argue that cities hosting the most prestigious ECoCs have indeed experienced economic growth, albeit at the cost of residents' well-being:

“Concerning the economic impact, we show that European Capitals are hosted in regions with above-average GDP per capita, but do not causally affect economic development in a significant way. Even a positive impact on GDP per capita would not imply a positive impact on individual utility or social welfare of the regional population. Surprisingly, using difference-in-difference estimations, a negative effect on the well-being of the regional population is found during the event. Since no effect is found before the event, reverse causality and positive anticipation can be ruled out. The negative effect during the event might result from dissatisfaction with the high levels of public expenditure, transport disruptions, general overcrowding or an increase in housing prices.”⁴

Moreover, ECoCs rely almost exclusively on local resources, which are often already scarce. When an ECoC title is awarded, residents frequently experience the displacement of cultural resources and unequal access to services, as visitors are prioritized over locals. This is precisely why some scholars advocate for models of participatory governance in cultural development⁵. Based on empirical analyses of ECoC dynamics, Campagna argues that residents must be able to

² Jean-Jacques Rousseau, *Discourse on the Origin and Basis of Inequality Among Men*, translated by Donald A. Cress (Indianapolis: Hackett, 1992), Part I, 37.

³ Daniel Bell, *The Cultural Contradictions of Capitalism* (New York: Basic Books, 1976), 33.

⁴ Lasse Steiner, Bruno S. Frey, Simone Hotz, “European Capitals of Culture and Life Satisfaction,” *Urban Studies* 52, nr. 2 (2015): 380.

⁵ Desirée Campagna, *Participatory Governance and Cultural Development. An Empirical Analysis of European Capitals of Culture* (Palgrave Macmillan, 2002).

trust local governance actors not to generate or exacerbate social inequalities. Case studies of good practice – such as Marseille and Košice, both title-holders in 2013 – illustrate that, “by combining different strands of Democratic Theory and applying process-tracing methodology”⁶ local authorities successfully strengthened participatory governance in cultural development by fostering trust. This trust was built on two pillars: cultivating social capital and reinforcing social networks between public and private actors involved in cultural activities. Campagna also cautions that “in the absence of fully-fledged trust, participation can generate contestation movements or isolated cultural production.”⁷

Admittedly, there is no consistent body of literature demonstrating that ECoCs effectively reduce social inequalities. Yet there is substantial empirical evidence suggesting that they have the potential to reproduce them. Several factors contribute to this tendency.

First, well-being is temporarily reshaped or deferred. Residents experience diminished autonomy, reduced to actors performing an unfinished hospitality toward visitors who may be intrusive, noisy, and largely unpredictable. Second, cultural services often become displaced, redirected toward short-term, tourism-oriented activities rather than sustained engagement with high or critical culture. Third, structural inequalities (spatial, material and symbolic) tend to be mirrored by social ones: cultural infrastructure is selectively updated during the competition, with certain sectors privileged over others for their perceived uniqueness or representational value. Consequently, only a select range of cultural resources are mobilized to articulate a narrative of European belonging, while others remain underused or untouched.

In my view, the quarrel between the optimistic stance – that ECoCs enhance social cohesion, prestige, and local cultural capital – and the pessimistic one – that ECoCs exacerbate social disparities and inequalities among residents – constitutes an aporia that can be overcome only by embedding a robust model of social justice within the strategic framework of the ECoC programme.

II. A Model of Social Justice for ECoCs

The aporia sketched above, in fact, unfolds into a critical theory of social justice in cultural policy. One of the foremost authors in this field, capable of providing the conceptual tools to articulate a theory of social justice for

⁶ Campagna, *Participatory Governance*, 105.

⁷ See the book blurb available at <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-81648-3>, last time accessed on November 11, 2025.

ECoCs, is Pierre Bourdieu. In *Distinction*⁸ he argued that cultural capital reproduces class hierarchies by generating symbolic power, which tends to be monopolized by those with greater economic influence. Yet, if one incorporates Nancy Fraser's framework of redistribution and recognition⁹, ECoCs could, in theory, be reoriented toward parity of participation, wherein culture functions both as a field of representation and as a material resource for inclusion.

Bourdieu¹⁰ grounds his theory in an Aristotelian framework: individuals invest time and discretionary resources to cultivate innate and local talents, converting them into cultural capital that, under certain conditions – often requiring sacrifices and compromises – can be transformed into economic capital. Bourdieu would argue that cultural consumption¹¹ is inherently unequal, and that depending on the degree of education and cultural exposure, social inequalities may be amplified, as knowledge can be converted into economic advantage. Therefore, one could argue, cultural production and consumption should be structured to ensure parity of participation – providing specific conditions for each social class to acquire experience and knowledge during the year a city holds the title, thereby facilitating engagement across different layers of cultural consumption.

However, parity alone is necessary but not sufficient. Chantal Mouffe's concept of agonistic pluralism¹² offers a complementary perspective. Although challenging to implement in practice, Mouffe would argue that ECoCs should not seek to resolve cultural contradictions between classes but rather to channel conflict productively. Each class of producers and consumers could shift from antagonism to agonism, investing in participatory engagement¹³ that legitimizes difference rather than masking it. The risk in this approach is that ECoCs may fetishize social tensions while simultaneously contributing to the reproduction of social inequalities.

Consequently, one must navigate between a rightist approach, which interprets cultural contestation as a democratic value rather than a failure of unity, and a leftist approach, which emphasizes that democracy involves

⁸ Pierre Bourdieu, *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1984), 62.

⁹ Nancy Fraser, *Scales of Justice: Reimagining Political Space in a Globalizing World* (New York: Columbia University Press, 2009), 163, 165.

¹⁰ Bourdieu, *Distinction*, 258.

¹¹ Bourdieu, *Distinction*, 176.

¹² Chantal Mouffe, *Agonistics: Thinking the World Politically* (London: Verso, 2013), 48. For references to the European project, see Mouffe, "An Agonistic Approach to the Future of Europe", *Agonistics*, 43-54, especially the section about "Europe of Nations or Europe of Regions?".

¹³ Mouffe coins the "citizen awakening" in Europe, that I adapted to the framework of ECoCs. See Mouffe, *Agonistics*, 124.

not merely access to cultural consumption but also the equitable conditions for sustained participation. Examining the quarrel between Left and Right in the cultural field reveals that both protectionist and liberal perspectives share a core concern: fostering participation in cultural life. Yet, the former achieves this through redistribution, while the latter relies on competition. The pressing question becomes: do residents compete with visitors over scarce local resources, and is it feasible to implement redistribution within this framework?

Several arguments merit consideration. On one hand, the framework of neoliberal urbanism, as theorized by David Harvey, underscores the “right to the city,”¹⁴ which residents should exercise as a means of resisting the logics of spectacle and commodification. In this context, ECoCs play a decisive role in mobilizing culture as a vehicle for collective agency, a process that parallels the symbolic accumulation of prestige, values, belonging, and European awareness. Consequently, ECoCs are not merely instruments for the competitive branding of European cities or platforms for conveying narratives of resilience, inclusion, or solidarity – they are also arenas for cultivating and educating emancipatory urban citizenship.

In many ways, ECoCs stimulate a more inclusive social contract while redefining the models of cultural justice embedded within European communities. On the other hand, expecting culture alone to overcome social inequalities is overly ambitious. Social inequalities are frequently reproduced through cultural inequalities, and thus ECoCs must aim to generate progress across multiple dimensions of residents’ lives – material, symbolic, and political. The material dimension involves a renewed perspective on redistribution; the symbolic dimension fosters European awareness; and the cultural dimension enhances the capacity of cities to represent themselves in relation to other European cities or to function as core pillars within European cultural clusters.

I argue that a model of social justice embedded in ECoCs should address all three domains, with a clear understanding that redistribution entails the fair – not necessarily equal – allocation of cultural resources and opportunities for engagement; recognition emphasizes the legitimacy and awareness of cultural identities and initiatives; while representation ensures equitable participation in European cultural life.

¹⁴ David Harvey, *Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution* (London: Verso, 2012).

In fact, Harvey states that “the actually existing right to the city, as it is now constituted, is far too narrowly confined, in most cases in the hands of a small political and economic elite who are in a position to shape the city more and more after their own particular needs and he arts’ desire”; see Harvey, *Rebel Cities*, 124.

Quantifying the impact of ECoCs through statistics – such as investment rates, completed infrastructure projects, tourist numbers, or GDP impact – provides useful material indicators. Yet, many intangible outcomes, often overlooked, significantly shape the title's potential to mitigate cultural and social inequalities: civic trust, social consciousness, and participatory governance.

Inequalities, however, do not exist solely between residents or between locals and visitors; they are also embedded within local cultural forms, some of which are better positioned to generate profit, while others evolve more disinterestedly. Increasing a community's cultural self-awareness through the ECoC title therefore entails fostering symbolic capital and deploying it to address disparities between dominant, vernacular cultures and peripheral or marginal ones.

In this sense, I posit that a social justice model operationalized by ECoCs should seek to reshape cultural prestige – decoupling it from elitist and exclusionary terms – while democratizing mechanisms of distinction, as Bourdieu would suggest, for cultural fields that co-participate rather than compete in symbolic production. Extending this perspective, ECoCs can also engage culture to illuminate the essence of democracy, framing resilience and well-being not as the absence of contradictions but as the coexistence of differences. Festivals, exhibitions, and performances serve not only as platforms for expressing individual cultural differences but also as clusters for dialogue and critique, reinforcing European consciousness and countering narratives that distort or falsify Europeanness.

Class asymmetries in cultural consumption reveal that even the concept of social justice must be carefully curated. Should we focus on recognizing plural identities with diverse cultural tastes and capacities for engagement, or should we prioritize mechanisms ensuring the equitable representation of all social classes in cultural planning and in evaluating the legacy of ECoCs? Choosing the former implies that only certain classes are capable of producing, exhibiting, and consuming culture – contradicting the democratic access to culture that ECoCs inherently promote. Opting for the latter requires aligning cultural and social policies to ensure that cultural labor is both impactful and potentially profitable, enabling residents across social classes to convert symbolic capital into economic capital.

III. Unequal Belonging and Reframed Europeanness. Instead of Conclusions

One of the aims of this final section is to explore how a more inclusive model of social justice could be embedded in the economic and cultural strategies of ECoCs – without amplifying local inequalities, disparities between residents and tourists as differentiated forms of cultural agency, or tensions among communities that hold the title yet compete over their Europeanness through rival narratives.

I argue that, at least from moral and social perspectives, ECoCs provide a powerful lens for understanding European belonging, while consolidating cultural capital distributed among those who produce, curate, perform, and represent it. In short, ECoCs generate regimes of social visibility on cultural grounds and tend to foster participatory – rather than merely representative – governance of cultural resources, giving voice to social groups previously marginalized within the cultural sphere.

Yet an unavoidable incommensurability must be managed with prudence: all mechanisms that render diversity more visible and celebrate it can, at times, inadvertently reproduce social hierarchies as cultural disparities. The real challenge lies in leveraging culture as a platform for emancipation, even though ontologically it remains a field of distinctions.

When adapting a social justice framework for ECoCs, we must consider potential risks. Low-income residents, for example, may shift from passive cultural consumption to passive cultural European awareness. In parallel, the gentrification of heritage spaces – despite their potential to rejuvenate and reconfigure social dynamics – can result in bourgeois urban clusters. A second risk concerns the commodification of tangible and intangible traditions, which over time may lose spiritual and identity-forming significance, becoming increasingly spectacularized. ECoCs can thus consolidate a European neoliberal cosmopolitanism, but the danger lies in curating cultural differences primarily as marketable spectacles.

Ultimately, we must consider whether a synthesis of leftist and rightist approaches can inform a robust model of social justice for ECoCs. I contend that the leftist approach is particularly suited to combat cultural hegemony¹⁵ in both production and consumption. It also addresses divergent narratives of European belonging that extend beyond centers and peripheries, as Wallerstein notes¹⁶,

¹⁵ On the neo-liberal hegemony in culture and politics, see Mouffe, *Agonistics*, 124.

¹⁶ See Immanuel, Wallerstein. *World-Systems Analysis: An Introduction*. (Durham: Duke University Press, 2004).

encompassing postcolonial identities, the traumatic experiences of migrants, and the perseverant contributions of the working class to an imagined European homeland.

Conversely, the rightist approach carries a distinct ideological orientation: it links heritage to meritocracy and emphasizes civilizational prestige, manifested through cultural property, legacy, and institutional efficiency. A closer examination of these two approaches reveals that the leftist agenda promotes distributive justice, aiming to correct inequalities, whereas the rightist agenda reinforces a competitive European framework, highlighting clusters of accumulated excellence. The leftist approach fosters collective taste and social virtues through democratic cultural consumption, while the rightist approach emphasizes authenticity, efficiency, and differentiated individual talents.

Consequently, the rightist approach can stimulate the so-called heritage economy¹⁷, focused on national pride, competition, and effective cultural production. However, it cannot fully democratize culture, a task the leftist approach addresses more successfully. The merit of the rightist perspective lies in protecting culture from populist attacks. Finally, we must consider the emergent dynamics of power consolidated by these approaches. The left excels at soft inclusion, though primarily mapped regionally rather than universally. The right excels at recognizing cultural merit and supporting symbolic hierarchies—which any competition, including that for the ECoC title, depends upon—but it risks soft exclusion, accelerating social privileges linked to excellence as an elitist outcome. We cannot simply arbitrate between these two approaches; rather, we must seek a way to intertwine them.

¹⁷ A concept coined by Throsby, in a very different framework that updates the critique on the classical undertakings of cultural capital; see David Throsby. *Economics and Culture*. (Cambridge: Cambridge University Press, 2001). “It opens up the question of defining popular culture, an area seen in contemporary cultural studies as being oppositional to the hegemonic and restrictive practices of high culture”; see Throsby, *Economics and Culture*, 7.

References:

- Bell, Daniel. *The Cultural Contradictions of Capitalism*. New York: Basic Books, 1976.
- Bourdieu, Pierre. *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1984.
- Campagna, Desirée. *Participatory Governance and Cultural Development An Empirical Analysis of European Capitals of Culture*. Palgrave Macmillan, 2002.
- Fraser, Nancy. *Scales of Justice: Reimagining Political Space in a Globalizing World*. New York: Columbia University Press, 2009.
- Harvey, David. *Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution*. London: Verso, 2012.
- Mouffe, Chantal. *Agonistics: Thinking the World Politically*. London: Verso, 2013.
- Rousseau, Jean-Jacques. *Discourse on the Origin and Basis of Inequality Among Men*. Trad. Donald A. Cress. Indianapolis: Hackett, 1992.
- Steiner, Lasse, Bruno S. Frey, și Simone Hotz. „European Capitals of Culture and Life Satisfaction,” *Urban Studies*, nr. 2 (2015): 374–390.
- Throsby, David. *Economics and Culture*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Wallerstein, Immanuel. *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham: Duke University Press, 2004.
- Williams, Raymond. *Culture and Society: 1780–1950*. New York: Columbia University Press, 1983.

Reflexul de agățare. Despre o altă față a Basarabiei

HORIA VICENȚIE PĂTRAȘCU

[National University of Science and Technology Politehnica Bucharest]

Nadejda Ivanov, *Fracturi identitare / Secvențe critice*, Junimea, 2025

Titlul cărții Nadejdei Ivanov este pe cât de fascinant pe atât de elocvent întrucât ne aruncă în miezul cel mai fierbinte al problemei identității. Privită de obicei ca având o coerență și o unitate de monolit, identitatea este amenințată de propria ei tautologie. Principiul identității conform căruia A este identic cu A, adică orice obiect este identic numai cu sine însuși este sabotat de imuabilitate, de riscul nemișcării, de perspectiva încremenirii. Dacă un lucru este identic numai cu sine însuși – atunci, pe cale de consecință, suntem nevoiți să negăm timpul, devenirea și în cele din urmă ființa însăși. Căci, la urma urmei, întrebarea tuturor întrebărilor: „de ce există ceva mai curând decât nimic?” nu-și poate găsi nici un răspuns dacă rămânem la identitatea pură și simplă, nemaivorbind de faptul că însuși verbul copulativ ne atrage atenția în privința unei posibile disocieri a lui A în chiar actul afirmării identității sale cu sine însuși. În ființa sau, dacă se preferă, în neființa primordială trebuie să se producă o fisură, o fractură, să apară un interstițiu care să-i deschidă calea manifestării, a existenței, adică, conform etimologiei (*ex-sistere*) a ieșirii în afară, a situării în fața și, într-un anumit sens, împotriva ei înseși. O problemă complicată care subîntinde istoria gândirii de la Parmenide până la Hegel și de la Hegel până la cosmologii actuali care investighează problema *Big-Bang*-ului...

I-a luat mult timp omenirii să accepte că, cel puțin în ce o privește, unitatea și identitatea nu sunt nici pe departe un punct de plecare, ci, cel mult, un punct de destinație sau, mai curând, un deziderat, un ideal, niciodată pe deplin împlinit. Realitatea dezmente orice prejudecată spirituală sau religioasă în privința formării

omului ca individ și a speciei umane: evoluția, atât în sens ontogenetic cât și filogenetic, pare să stea mult mai mult sub semnul aleatorului, al hazardului, al întâmplătorului decât sub semnul unei desfășurări subordonate unui anumit principiu. Formarea individului și a speciei ține mai curând de mecanismul învățării prin încercare și eșec decât de un sistem dialectic sau de o succesiune teleologică. Datorăm psihologiei și psihanalizei această schimbare de paradigmă în privința înțelegerii persoanei umane, în sensul că psihologia și psihanaliza au demontat prejudecata unei identități personale preexistente și au arătat nenumăratele accidente, traume, frânturi, fragmente din care în cele din urmă, de bine de rău, se com-pune persoana umană, încercând să alcătuiască un *puzzle* cât mai plin de semnificație.

Pe de altă parte, trebuie menționat că o asemenea prejudecată – a unității, a identității – joacă un enorm rol formativ și că, fără această iluzie care se inoculează în mintea copilului din primele zile ale vieții, acesta nu ar fi capabil să dezvolte o conștiință autonomă, să rostească vreodată „eu”. Prejudecata unității la care mă refer se numește familie sau tradiție, religie sau mituri. Pentru ca un infant să poată forma o individualitate, să se poată aduna într-un întreg, e nevoie să i se dea impresia că întregul, totalitatea, unitatea există cu adevărat, în carne și oase, că ele sunt nu doar un ideal, ci o realitate cât se poate de concretă. Un copil care nu are șansa unei dezvoltări în care unitatea și identitatea sunt reprezentate cât mai credibil prin părinți, prin profesori, prin mediul în care trăiește, prin țara în care se află, prin tradițiile pe care le moștenește – prezintă un risc major de a dezvolta o personalitate destructurată, disociată, clivată – ca să folosesc câțiva termeni din vocabularul psihanalizei.

Or, cartea Nadejdei Ivanov reușește să surprindă exact punctul nevralgic al timpurilor noastre prin analiza extrem de atentă și rafinată pe care o face unor scrieri apărute în spațiul cultural al Republicii Moldova. Constanta celor două epoci prezente în literatura analizată de Nadejda Ivanov (sovietică și postsovietică) este pierderea pregnanță, uneori aproape programatică, ideologică, a iluziei unității și identității, ba chiar a asumării rolurilor ce le revin de către părinți. Deceniile opt și nouă ale secolului trecut sunt caracterizate de o realitate politică și socială fluidă, iar părinții – departe de a fi stâlpii și reperele dezvoltării juvenilor sunt ei înșiși dezorientați, infantilizați, regresati – din cauze economice, financiare, sociale. Asta dacă nu sunt cu totul absenți, dat fiind că fenomenul migrației economice debutează în anii 90 atât în România, cât și în Republica Moldova. Să adăugăm la toate acestea faptul că viziunea postmodernă despre lume și viață și-a pus propria amprentă asupra mentalului colectiv, pe căi mai mult sau mai puțin subterane. În orice caz, furia demolării marilor mituri fondatoare, a marilor narațiuni, patosul dezvrăjirii și desacralizării

lumii, dar și exaltarea multiplicității și pluralității în dauna identității și unității, au zdruncinat persoanele mature și au provocat adevărate tragedii formative în rândul tinerelor generații. Internaționalismului comunist sovietic – ce urmărea să șteargă orice urmă de apartenență la un grup definit prin tradiție, etnie, religie pentru a obține de fapt o rusificare a popoarelor aservite Moscovei – i-a urmat un globalism capitalist, un migraționism economic dublat de un melanj ideologic, etnic, religios.

„Pacea sovietică“ pusese oarece surdină peste divergențele istorice dintre „popoarele“ trăitoare în imperiul roșu, însă acestea nu au întârziat să răbufnească imediat după dezmembrarea lui, cu profunde reverberații în mințile celor aflați încă în formare. Dacă un simplu divorț lasă urme adânci în psihicul unui copil din cauza disputării și revendicării lui de către cei doi părinți, consecințele divorțului etnic, lingvistic și în cele din urmă genic din cadrul familiilor mixte, ruso-moldovenești sau ruso-ucrainene sunt enorme. Autoarea cărții de față mărturisește, într-unul dintre interviuri, că după anii 90, ea însăși s-a confruntat cu o asemenea dispută, tatăl – de origine ruso-ucraineană susținând că „cea mai frumoasă limbă este limba rusă“, mama spunându-i că limba pe care o vorbește este limba moldovenească pentru ca la școală – din clasa a V-a – să afle că vorbește... limba română. Decizia Nadejdei Ivanov de a urma filologia, de a se forma ca psihanalist și pasiunea ei pentru literatura cu subiect existențial-identitar fac parte dintr-o încercare personală de edificare și de rezolvare a unui conflict lăuntric.

Trebuie subliniat faptul că Basarabia face o notă distinctă în spațiul ex-sovietic întrucât criza identitară se complică prin apariția unui al treilea termen. Dacă în mod obișnuit țările desovietizate s-au confruntat cu o dispută binară, dintre apartenența rusească / sovietică și cea autohtonă, în Republica Moldova disputa este ternară, între elementul rusesc / sovietic, cel moldovenesc și cel... românesc. În îndelungata sa existență separată de spațiul românesc – fie că această separare s-a produs din cauza imperialismului țarist, fie că s-a produs din cauza imperialismului comunist – în Moldova s-a încetățenit, cu un constant sprijin al Moscovei, o conștiință națională „locală“, o identitate moldovenească. Scurta perioadă de unire cu România nu a fost, se pare, suficientă, pentru a produce o conștiință națională *românească*, oricât de greu ne-ar fi, nouă, românilor, să o acceptăm. Într-adevăr, românilor le-a fost foarte greu să accepte acest fapt, iar în anii 90 s-au îndreptat către Basarabia cu o viziune romantic-unionistă, moldovenii de peste Prut fiind văzuți ca frații lor de sânge și de limbă. Cu toate că nu a depășit niciodată o masă critică, unionismul a avut adepți și în rândul unor intelectuali și oameni politici din Basarabia, producând astfel o a treia opțiune și deopotrivă o undă de șoc identitară: revendicarea originii românești

a Moldovei de peste Prut laolaltă cu proiectul revenirii ei în interiorul granițelor României. În timp, această revendicare a românității moldovenilor de peste Prut a fost consolidată prin sprijinul economic, cultural, financiar, politic acordat de România Republicii Moldova, ca și prin declararea limbii române ca limbă oficială a statului moldovenesc și, mai ales, prin acordarea cetățeniei române unui număr însemnat de basarabeni. Așadar, spre deosebire de țările baltice de exemplu, unde mișcarea de desovietizare a coincis cu o mișcare de reîntoarcere la autohton, la național, în Republica Moldova aceeași tendință se bifurcă în direcția afirmării independenței și a unei identități moldovenești, respectiv în direcția recuperării unei mai mult sau mai puțin îndepărtate origini sau identități românești. Ambele direcții însă sunt extrem de problematice întrucât, pe de o parte, unirea Basarabiei cu România, a durat prea puțin ca să se engrameze într-o veritabilă memorie colectivă, istorică, iar pe de altă parte, Basarabia independentă nu a existat niciodată înaintea anilor 90. Generațiile născute în anii 90 sunt obligate – în măsura în care resping oferta identitară patronată de Moscova, dar și pe cea unionistă – să privească numai înainte, spre aderearea la Uniunea Europeană ca singură soluție de constituire identitară. Obținerea identității este, în acest caz, exclusiv progresivă, futuristă, lipsită de o memorie identitară, de o dimensiune retrospectivă, de o tradiție, de o moștenire, de un tezaur fondator.

Nu întâmplător, unele dintre personajele din literatura analizată de Nadejda Ivanov în *Fracturi identitare / Secvențe critice* debordează de o *nostalgie patologică* – amintirile personale fiind fie repudiate și privite exclusiv din perspectiva traumei și a răului, fie false, create sub impulsul confabulației, al mitologiei inventate într-un disperat efort de autoîntemeiere.

E demnă de remarcat perspectiva nouă pe care o aduce lucrarea Nadejdei Ivanov asupra experienței identitare a tinerilor scriitori din Basarabia prin comparație cu cărțile pe aceeași temă publicate de Vasile Ernu. În timp ce scriitorul de origine basarabeană care se consacră în România prin „Născut în URSS” prezintă lagărul sovietic într-o lumină edulcorată, putem spune chiar nostalgică, romanele analizate de Nadejda Ivanov accentuează dimensiunea dramatică, tragică, a unor existențe marcate de comunismul rusesc. E foarte interesant că majoritatea romanelor din prima parte a cărții sunt semnate de autori de aceeași vârstă sau chiar mai în vârstă decât Vasile Ernu, abia în partea a doua, „Secvențe critice”, scriitorii din generația tânără fiind ceva mai numeroși.

E foarte posibil ca o anumită conștiință vinovată a românilor să fi fost determinantă pentru disproporția evidentă dintre popularitatea cărților lui Ernu și foarte slaba receptare a literaturii traumatice din Basarabia. Mai exact, putem presupune că a fost mult mai convenabil pentru cititorii români să primească

amintiri și imagini avuabile dinspre o comunitate afină dacă nu consangvină privitor la care și-ar putea reproșa, perfect îndrepățit, că au abandonat-o timp de jumătate de secol. Lectura cărților scrise de Vasile Ernu îi protejează de asemenea neplăcute sentimente de vinovăție și responsabilitate din moment ce substratul acestor confesiuni este unul pozitiv, înervat de categoriile interesantului, utilului, amuzantului și formativului. Tulburătoarelor relatări ale unor experiențe profund traumatice precum cele analizate de Nadejda Ivanov, cititorii români le-au preferat confesiunile și efuziunile recuperatoare ale lui Vasile Ernu, atinse de aripa unui patetism rusovietic.

Cu pregătirea sa psihanalitică și literară, Nadejda Ivanov știe să detecteze în scrierile analizate dezorientarea completă a unor copii cu părinți dezaxați, instabili, infantili. Unii încearcă să-și găsească cu disperare un teren ferm fie în persoana vreunei bunici („cea mai mamă dintre toate mamele“ – cum își descrie unul dintre personaje bunica, e vorba de Woldemar, personajul din romanul cu același nume al lui Oleg Serebrian), fie în rolul de copil parental (așa cum se întâmplă cu personajul narator din romanul Tatianeî Tâbuleac, *Vara în care mama a avut ochii verzi*).

Ceea ce este cu totul remarcabil în cartea Nadejdei Ivanov este că reușește să surprindă în personajele literare analizate o paradigmă de căutare a unității, de formare, de *orientare*, expresie clară a unui *reflex de agățare*. Așa cum puii de maimuță se nasc cu un instinct de agățare care-i face să se prindă de burta mamei lor (instinct care supraviețuiește, miniaturizat, și în bietul pui de om), omul a dezvoltat în sutele de mii de ani de când a apărut, un instinct de *agățare psihologică*. Acest instinct îl face să se orienteze după și să imite persoana cea mai adunată, cea mai „întreagă“, cea mai unitară din mediul său pentru a-și putea structura, coagula propria identitate, propria individualitate. Indiferent unde o găsește – într-unul dintre părinți sau în ambii, în bunici, în șaman sau în preot, în tradițiile comunității sale – prezența unui asemenea model unitar este absolut necesară pentru formarea ființei umane. Ce se întâmplă însă când în jurul lui nu găsește niciun asemenea model demn de a fi imitat întru cucerirea propriei sale identități? Aici lucrurile devin cu totul interesante – pentru că Nadejda Ivanov ne demonstrează cu o acribie demnă de invidiat că există mecanisme de compensare a absenței unui asemenea model de unitate. Unul dintre ele este încercarea de a-și găsi o sursă identitară într-o generație trecută, fie a bunicilor sau străbunicilor, fie într-un trecut fabulos, mitologic, de sorginte aristocratică. Rușinea și masochismul ar fi un alt mecanism de apărare în fața aneantizării. E preferabilă, ne spune autoarea, disocierea de sine decât absența oricărui sine. Ura este, de asemenea, un mecanism de apărare în fața golului lăuntric și exterior pentru că ura totuși adună, conturează un obiect, fie el și negativ, ceea

ce este pur și simplu salvator în situația de abis existențial în care se află multe dintre personajele cărților luate în discuție.

Toate acestea se sprijină pe anumite structuri psihologice profunde, foarte bine puse în lumină de Nadejda Ivanov, cu ajutorul psihologiei jungiene, al hermeneuticii lui Mircea Eliade sau al filosofiei inconștientului a lui Lucian Blaga. E vorba despre acele structuri profunde, înăscute, de *căutare* a unității și de orientare care există indiferent de contextul spațio-temporal în care o asemenea nevoie e contestată teoretic și practic, ideologic și prin politici aplicate. Să numim doar nostalgia originilor (manifestată ca *regressus ad uterum*), despre identificarea cu mama (prima iubire) echilibrată de aspirația – prin intermediul figurii paterne – către Idealul sinelui, căutarea sacrului, matricile stilistice ș.a.m.d.

Aceste structuri *a priori* – ne dovedesc că în ciuda politicilor de dezintegrare și delocalizare (fie ele internaționalist-comuniste, fie globaliste) rămâne – consubstanțială speciei umane – o profundă nevoie de unitate și de identitate a cărei neîmplinire generează o „personalitate“ sau chiar o „comunitate“ disociată, fragmentată, *sfârtecată*.

Redistribuire sau recunoaștere? O polemică ratată

GELU CRISTIAN SABĂU

[„Hyperion“ University]

Axel Honneth & Nancy Fraser, *Despre redistribuire și recunoaștere. O controversă politico-filosofică*, traducere de Maria-Magdalena Anghelescu, introducere de Codrin Tăut, Editura Tact, Cluj-Napoca, 2012, 365 p.

Cartea de față este rezultatul unei dezbateri care a avut loc în urmă cu aproximativ 20 de ani, între gânditoarea americană Nancy Fraser și filosoful german Axel Honneth. Cartea, tradusă în limba română cu mai bine de 10 ani în urmă, a rămas practic fără ecou.¹ Cei doi autori, deși sunt gânditori contemporani de primă mână, sunt practic necunoscuți publicului larg din România. De aceea voi spune câteva cuvinte despre ei. N. Fraser a predat filosofie, teorie critică și feminism la New School în New York și ca profesor invitat în mai multe universități din SUA și din Europa. S-a remarcat prin încercările sale de a propune o teorie a dreptății în contextul capitalismului global și pentru criticile aduse politicilor identității, care tind să abordeze problemele sociale într-o manieră destul de restrictivă. Axel Honneth a predat filosofia la Berlin, Frankfurt și Universitatea Columbia în New York. A devenit cunoscut prin lucrarea sa *Lupta pentru recunoaștere*, publicată în 1994², în cadrul căreia își propune o continuare a teoriei critice a Școlii de la Frankfurt, în contextul falimentului intelectual și politic al marxismului după 1989.

¹ O excepție notabilă din acest punct de vedere o constituie un număr tematic găzduit de revista *Symposion* în anul 2007, dar dosarul respectiv nu are legătură cu traducerea cărții în limba română, el fiind publicat cu cinci ani mai devreme. Vezi „Recunoaștere sau (și) redistribuție?“, *Symposion. Revistă de Științe Socio-Umane*, tom V, nr. 2 (10), 2007, pp. 409-451.

² A. Honneth, *Kampf um Anerkennung. Zur moralischen Grammatik sozialer Konflikte*, Surhkamp Verlag, Frankfurt, 1994.

Cartea de față reprezintă o confruntare între cei doi autori cu privire la modalitatea de abordare a temei dreptății sociale în epoca contemporană. Cartea este compusă din patru texte, câte două pentru fiecare autor, un prim text în care fiecare își susține propria teză și un al doilea conceput ca o replică ulterioară. Discuția a pornit de la o serie de conferințe în cadrul *Tanner Lectures* pe care N. Fraser le-a susținut în anul 1996 la Universitatea Stanford în calitate de profesor invitat. În cadrul textului ei Fraser își expune concepția despre dreptate, înțeleasă bidimensional, ca o modalitate de a aborda problemele legate de recunoaștere, ce vizează statutul unor persoane în societate și, în al doilea rând, ca o modalitate de rezolvare a problemelor de redistribuire, raportate în genere la apartenența la o anumită clasă socială. Cele două dimensiuni sunt ireductibile una la cealaltă și sunt în același timp co-originare. Nu există o ierarhie apriori care să poată fi stabilită între ele și multe aspecte ce țin de abordarea unor nedreptăți sociale implică, într-o proporție variabilă, cele două dimensiuni ale dreptății. Desigur, în această modalitate de abordare a subiectului transpare formația nord americană a lui N. Fraser, în sensul în care consideră că problema redistribuirii vine pe filiera teoriilor liberale ale distributivității propuse de John Rawls și Ronald Dworkin, iar tema recunoașterii își găsește rădăcinile în hegelianism, fiind elaborată de gânditorii existențialiști pe parcursul secolului al XX-lea și, mai recent, de Charles Taylor sau Axel Honneth. Originile diferite ale celor două tematici contribuie și la disjunția lor. Însă, după cum am spus, această modalitate de abordare a problemei trădează formarea în spiritul liberal american a lui N. Fraser, deoarece problema redistribuirii nu a fost abordată nici în mod exclusiv și nici pentru prima oară de autori precum Dworkin sau Rawls. Procedând în acest fel, Fraser exclude tradiții întregi de gândire, precum ar fi cea a socialiștilor fabieni din Marea Britanie, a revizionismului marxist inițiat de Eduard Bernstein, sau întregul program economico-politic implementat pornind de la ideile lui J. M. Keynes.

Fraser consideră că disjunția dintre cele două teme nu e dată doar de tradițiile diferite de gândire de la care se revendică fiecare dintre ele, ci și de înrădăcinările lor sociale diferite. Problemele de redistribuție sunt înrădăcinate în structura economică a societății, pe când problemele legate de recunoaștere în ordinea de statut. Dacă ne imaginăm la modul ideal două tipuri de societate, o societate tradițională, pre-modernă, în care toate relațiile sociale decurg din gradul de rudenie (căsătoria, relații sexuale, ocupațiile, prestigiul social, distribuirea bunurilor etc.), atunci o astfel de societate este reprezentativă pentru paradigma culturalistă, conform căreia toate problemele sociale se pot reduce la chestiuni legate de recunoaștere. Dacă luăm în considerare o societate reglată eminamente de piață, în care orice aspect al vieții sociale este dat de cererea

și oferta pe o anumită piață, atunci în acest caz putem vorbi de o paradigmă economistă, în cadrul căreia toate problemele sociale pot fi reduse la probleme de redistribuire. În lumea contemporană cele două tipuri de logică sunt diferite, dar nu funcționează niciodată separat, ci ele se intersectează. Desigur, atunci când vorbim despre veniturile mici ale unor categorii profesionale, problema vizată în primul rând este una de redistribuire, și abia subsecvent una de recunoaștere, iar când abordăm chestiuni legate de drepturile femeilor spre exemplu, în primul rând problematica vizată este cea a recunoașterii și abia apoi a redistribuției. Însă, o concepție bidimensională a dreptății este subsecvent prezentă întotdeauna. Spre exemplu apartenența la un anumit gen implică în primul rând o problemă de recunoaștere, dar genul are și o dimensiune de clasă, deoarece munca în gospodărie nu este remunerată sau pentru că există mai multe femei care prestează munci mai prost plătite (așa numitele slujbe *pink collars*). Rasa are de asemenea implicații bidimensionale, deoarece în sclavie sau în exploatarea în muncă rasa a fost adesea asociată cu clasa. Însă și clasa socială implică nu numai chestiuni legate de redistribuire a veniturilor, ci și probleme legate de recunoaștere, căci venituri mai mici implică de multe ori o recunoaștere socială mai scăzută. În felul acesta Fraser încearcă să prevină tendințele centrifuge ale celor două tipuri de cereri și să le aducă împreună, arătând modul în care ele se intercondiționează reciproc. O cerere legată de obținerea recunoașterii implică o dimensiune redistributivă și, invers, o cerere legată de redistribuție implică aspecte ce țin de recunoaștere. Ajungem astfel la problema cererilor legitime. Dintre toate cererile posibile, de recunoaștere sau de redistribuire, care pot fi criteriile în funcție de care unele devin legitime, iar altele nu?

Criteriul propus de Fraser în acest sens este numit paritate participativă. Paritatea participativă susține că cererile legate de recunoaștere sau redistribuție sunt legitime în măsura în care permit tuturor membrilor societății să participe în mod egal la dezbaterile sociale. Acest criteriu are în vedere ideea egalității, reprezentativ atât pentru participarea democratică, cât și pentru liberalismul economic. Însă, N. Fraser pierde aici din vedere faptul că, deși piața liberă se bazează pe egalitatea juridică și pe competiția meritocratică, are totuși la bază o logică de funcționare mai degrabă opusă logicii democratice. Ea tinde să producă inegalități și inechități, nicidecum egalitate și participare inclusivă. De aceea liberalismul economic are nevoie de redistribuirea democratică pentru a păstra un echilibru și a nu ajunge într-o zonă aristocratică și exclusivistă care nu îi e străină ca modalitate de funcționare.

Paritatea participativă trebuie să fie reprezentativă la nivel de inter-grup (în raportul dintre grupurile majoritare și cele minoritare), în sensul că criteriile

majorității nu trebuie să excludă participarea anumitor minorități. Și, pe de altă parte, trebuie să fie reprezentativ la nivel de intra-grup, în sensul în care criteriile solicitate de anumite minorități nu trebuie să încalce criteriile universal valabile. Dacă aplicăm aceste criterii, de exemplu, la cazul disputei din Franța cu privire la portul voalului musulman în școli, la nivel de inter-grup, voalul musulman nu poate fi interzis dacă nu sunt interzise și simbolurile altor religii în școli; iar la nivel de intra-grup el poate fi acceptat doar dacă există o garanție că purtarea lui nu este semnul unei subordonări a femeii față de bărbat în comunitatea musulmană. În felul acesta înțelege N. Fraser să abordeze revendicările sociale contemporane, urmărind în special corelațiile dintre diversele tipuri de revendicări și modul în care ele permit accesul la spațiul public.

De cealaltă parte modelul construit de A. Honneth are o cu totul altă arhitectonică principială. El pleacă de la ideile dezvoltate în lucrarea sa *Lupta pentru recunoaștere* și consideră că dimensiunea redistributivă poate fi redusă la tema recunoașterii suficient de bine diferențiată. Altfel spus, situațiile de redistribuire devin cazuri particulare ale recunoașterii. În cazul său recunoașterea este legată de o idee de bine individual, care poate fi atinsă prin autorealizarea individului la nivel social. Această perspectivă a unui bine intrinsec lipsește din abordarea lui Fraser, mai mult, este tocmai ceea ce ea îi reproșează lui Honneth. Honneth discută despre trei aspecte ale recunoașterii, cu implicațiile lor conexe la nivel instituțional: o primă dimensiune este dată de iubire, aceasta își găsește de obicei locul în cadrul familiei. Apoi, recunoașterea legală, care implică aspectul instituțional juridic. O dată cu modernitatea capitalistă se produce o transformare radicală, în sensul în care recunoașterea legală nu mai este legată de statutul social, precum în societățile tradiționale, ci ea se democratizează, indivizii devenind egali în fața legii. Și, în cele din urmă, al treilea aspect al recunoașterii, este cel reprezentat de recunoașterea pe care individul o obține la nivel social, care nu mai este dată de clasa socială în care se naște, ci de realizările sale prin muncă. Autorealizarea individului este legată de ideea de meritocrație și de evoluția sa socială prin intermediul activității profesionale. Redistribuția poate fi înțeleasă ca o chestiune de recunoaștere, în sensul în care poziția individului la nivel social este direct proporțională cu contribuția pe care acesta o aduce societății. Pentru Honneth, majoritatea revendicărilor politico-identitare pot fi înțelese ca forme de expresie lărgită a luptei pentru recunoașterea juridică.

În urma prezentării celor două perspective asupra recunoașterii și redistribuției, nici unul din cei doi autori nu va accepta poziția celuilalt până la capăt. Și, de altfel, ambele poziții au atât puncte forte, cât și puncte slabe. Teoria lui Fraser este mai maleabilă, prezentând criterii dinamice care pot face

explicite mai multe situații sociale concrete. În schimb Honneth îi reproșează că este prea ancorată în empiric, în sensul în care, în loc să ofere o legitimitate pentru diversele tipuri de revendicări sociale, discută doar despre revendicările care au fost deja exprimate public. Apoi, încrederea lui Fraser este că orice problemă poate fi abordată în spațiul public și soluționată pe baza dialogului. Numai că astfel de probleme presupun cadre axiologice de referință diferite, iar procedurile pentru soluționarea lor sunt complicate, existând riscul foarte mare al unui blocaj. Blocaj care de multe ori se constată în realitate. Și, în plus, Fraser pleacă de la premisa că toți oamenii trebuie să participe în mod egal la viața socială, deci ia ca punct de plecare a demersului său ideea egalității. Numai că tocmai ideea egalității este una contestată azi, iar a pleca de la o premiză contestată riscă să amâne la infinit o posibilă soluție.

De cealaltă parte, poziția lui Honneth are pretenția de a se înscrie într-o tradiție aurorală a gândirii europene, dar punctual se dovedește mai rigidă, neputând să dea seama cu același grad de suplețe de diversele situații concrete. De asemenea, el situează ideea de bine la nivel individual, dar nu ține cont că modul în care este recunoscut individul în cadrul familiei, al instituțiilor juridice sau în cadrul activității profesionale este de multe ori influențat de diverși factori de putere care pot să distorsioneze tocmai aceste criterii ale recunoașterii. Într-un anume sens, punctul slab al lui Honneth este că presupune *a priori* o stare de fapt pe care își bazează teoria, în condițiile în care scopul teoriei sale critice ar trebui să fie tocmai acela de a critica respectiva stare de fapt. Și, de asemenea, există anumite situații concrete în care lui Honneth îi este dificil să explice cum un caz de redistribuție poate fi înțeles ca o situație de recunoaștere. Spre exemplu, cazul în care cineva rămâne fără loc de muncă pentru că firma la care lucra a fost achiziționată de o altă companie, iar strategia noilor proprietari presupune disponibilizarea unui număr de angajați. În această situație punctuală, șomajul nu este consecința unui statut social precar, sau a lipsei de condiții sociale, ci rezultatul funcționării mecanismelor economice de piață.

Pe de altă parte, acum suntem la o relativă distanță față de momentul în care aceste idei au fost emise și putem să le evaluăm și prin prisma evenimentelor care s-au desfășurat între timp. Din acest punct de vedere putem constata că tentativa de aplicare a criteriilor bidimensionale de către Fraser nu a produs practic rezultate. Nu numai că tema recunoașterii a fost decuplată *de facto* aproape definitiv de tema redistribuției, ci, mai mult, evoluția societății occidentale în ultimii 20 de ani a condus la accentuarea decalajelor sociale existente și, deci, la o redistribuție a veniturilor tot mai irelevantă din punctul de vedere al dinamicii sociale. În același timp, temele recunoașterii au ocupat aproape în întregime agenda publică, până acolo încât au provocat o contra-reacție destul

de puternică prin alegerea lui Donald Trump președinte pentru a doua oară. Și, desigur, nu întâmplător, primele măsuri luate de Trump la începutul acestui mandat au fost tocmai împotriva politicilor recunoașterii implementate de predecesorul său. De cealaltă parte, pe continentul european, deși demografia și forța de muncă sunt susținute în continuare de imigranții extra-europeni, viitorul politicilor multiculturale nu este nici aici foarte clar. Cu mai mulți ani în urmă Angela Merkel, fostul cancelar al Germaniei, declara că modelul multicultural a eșuat, deoarece imigranții nu au reușit încă să se integreze în societatea germană, existând riscul ghetoizării și al enclavizării lor. Între timp, globalizarea a accentuat și mai mult fluxurile migratorii, producând o competiție mai ridicată exact în cadrul categoriilor sociale mai precare. Este o dovadă în plus că logica liberalismului pieței la care se referea Fraser nu numai că nu produce egalitate, ci, dimpotrivă, rezultatele ei sunt opusul egalității.³ În plus, eficiența politicilor redistributive este tot mai scăzută, pentru că statele le pot susține tot mai greu, în condițiile unei competiții globale tot mai acerbe. Dacă temele legate de recunoaștere au fost definitiv decuplate de cele ale redistribuției, înlocuindu-le aproape în totalitate, fără rezultate prea certe, putem să intuim impasul care are loc și din acest punct de vedere. După impasul teoretic, destul de transparent în cazul polemicii dintre Fraser și Honneth, în Occident poate fi constatat și impasul practic al unor astfel de teme.

³ Ulterior, Fraser va recunoaște acest lucru, asumând în mod explicit că logica de funcționare a capitalismului este una anti-democratică, deci contrazicând premiza de la care pleca în disputa sa cu Honnet. Vezi N. Fraser, *Cannibal Capitalism*, Verso, London & New York, 2022, cap. 5 „Butchering Democracy: Why Political Crisis Is Capital's Red Meat”, pp. 115-139.

Index de autori

Horia Mihălcescu este absolvent al Facultății de Automatică și Calculatoare a Universității Politehnice București și a Facultății de Filosofie a Universității București, deține un MBA la ASSEBUS, deține un doctorat în Marketing la ASE București și este cadru didactic asocial al FABIZ din cadrul ASE București.

Horia Vicențiu Pătrașcu este conferențiar universitar doctor la Universitatea Națională de Științe și Tehnologie Politehnica București unde predă cursuri de filosofie, filosofia culturii, filosofia științei și tehnologiei, etică și deontologie profesională. Este doctor în filosofie al Universității Al. I. Cuza din Iași, a urmat un postdoctorat la aceeași universitate cu tema de cercetare „Viața afectivă și experiența metafizică”. Printre publicațiile sale se numără: *Pustiul binelui. Eseuri filosofice* (Editura Eikon, 2017), *Ieșirea din indiviziune. Povestiri filosofico-fantastice* (Editura Eikon, 2020), *Tratat de filozofia emoției. Despre libere, iubire, fericire*, Editura Humanitas, 2024. Editor al volumului *Gânditori români în cultura universală* (Editura Universității Al. I. Cuza, 2021), coeditor al volumului *Noi perspective asupra operei lui Ștefan Zeletin* (Junimea, 2014) și al volumului *Gândind asupra estului Europei* (Editura Universității Ștefan cel Mare din Suceava, 2024). Scrie articole în presa culturală și în jurnalele științifice din țară și din străinătate. A obținut premiul special al Uniunii Scriitorilor din România pentru volumul *Tratat de filozofia emoției. Despre iubire, libertate, fericire* (Humanitas, 2024) și, în același an - 2025, premiul Emil Cioran decernat de Uniunea Scriitorilor din România filiala Sibiu și Primăria Rășinari în cadrul Simpozionului Internațional Emil Cioran - 2025.

Gelu Sabău este conferențiar universitar, Universitatea „Hyperion” din București, Facultatea de Jurnalism și profesor asociat, Universitatea din București, Facultatea de Jurnalism și Științele Comunicării, modulul ID. Doctor în filosofie al Universității din București (2010). Stagii de cercetare la Universitatea Bourgogne, Dijon, Franța (2005 - 2006), École Pratique des Hautes Études, Paris

(2007 – 2009) și Katholieke Universiteit Leuven, Belgia (2018). A publicat studii de specialitate în reviste din țară și din străinătate. Colaborator la diverse reviste culturale și site-uri: *Idei în Dialog*, *Cultura*, contributors.ro, baricada.org. Volume publicate: *De la romantism la național-comunism. Încercare asupra modernității românești*, Editura Institutul European, Iași, 2021; *Ortodoxie și erezie în primele secole creștine*, Editura Ars Docendi, București, 2016. Domenii de interes: filosofie politică, filosofia religiei, filosofia istoriei, ideologii religioase și politice moderne, istoria ideilor, modernitatea românească.

Arthur Suci este lector în cadrul Facultății de Litere și Științe ale Comunicării, Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava. Este licențiat în filosofie (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași) și deține un doctorat în științe ale comunicării, obținut la Școala Națională de Studii Politice și Administrative din București (2013). Studiile sale se concentrează pe relația dintre discurs și putere în societate. A publicat numeroase lucrări în domeniul comunicării, printre care se numără cărțile: *Discursul autonom. Strategii de comunicare* (2013, 2024), *Drumul spre viața privată* (2009, 2020), *Simulacru și război. Discursul politic în post-istorie* (2024). De asemenea, este coautor, alături de Alina Dolea, al articolului „Ethnicity, Identity, and Branding in Postcommunist Romania”, publicat în *Oxford Encyclopedia of Communication* (2024).

Ioan Vulpescu este afiliat Școlii Naționale de Studii Politice și Administrative (SNSPA), București. Este președinte al Adunării Generale a Adunării Interparlamentare a Ortodoxiei (IAO). A exercitat de două ori funcția de Ministru al Culturii în Guvernul României și a fost membru al Senatului României, unde a deținut, de asemenea, roluri de conducere în domeniul guvernanței culturale. În prezent, este deputat în Parlamentul României. Interesele sale academice și profesionale se concentrează asupra politicilor culturale, administrației publice și relației dintre cultură și instituțiile publice.

SUMMARY

VARIA

Horia Mihălcescu

<i>Political Polarization and Socioeconomic Inequality in Western Democracies: A Structural Analysis Beyond the Digital Technology Narrative</i>	3
--	---

Arthur Suci

<i>The Fall of the Moguls. The Romanian Media System Before the Digital Era</i>	21
---	----

Ioan Vulpescu

<i>European Capitals of Culture and the Political Quarrel over Culture: Toward a Model of Embedded Social Justice</i>	32
---	----

REVIEWS

<i>The Clinging Reflex. On Another Face of Bessarabia</i> Horia Vicenție Pătrașcu	42
[Nadejda Ivanov, <i>Fracturi identitare / Secvențe critice</i>]	

<i>Redistribution or Recognition? An Unfulfilled Polemic</i> (Gelu Cristian Sabău)	48
[Axel Honneth & Nancy Fraser, <i>Despre redistribuire și recunoaștere. O controversă politico-filosofică</i>]	

Index of authors	55
-------------------------------	----

Summary	57
----------------------	----

Open Issue

*Textele vor fi trimise redacției. Deciziile privind publicarea sunt luate de către echipa editorială.
Pentru a reproduce un text din revistă este necesar acordul scris al redacției „Sfera Politicii”.
Reproducerea textelor în alte condiții constituie o infracțiune
și se pedepsește conform legilor în vigoare.*

